

פנחס לבון בזירה הפוליטית בראשית שנות המדינה, 1949-1955

יחיעם ויץ

מבוא

בשנות החמישים היה פנחס לבון דמות בולטת בפוליטיקה הישראלית. בשנותיה הראשונות של המדינה הוא היה 'כוכב עולה' במפא"י, מפלגת השלטון, וחלק מהמנהיגות הבכירה שלה. לבון כיהן בכמה תפקידים בכירים ביותר: מזכיר ההסתדרות הכללית (פעמיים), שר החקלאות ושר הביטחון – תפקידו הבכיר והבעייתי. הוא היה דמות מרתקת. לפני הקמת המדינה היה מראשי המחנה המתון, שלא קיבל את דרכו של בן-גוריון, אך במהלך שנות המדינה 'חצה את הקווים': התקרב לבן-גוריון והיה לדובר מובהק של הקו האקטיביסטי. עלייתו לצמרת הפוליטית היתה קשורה קשר הדוק להתחזקות הדומיננטיות של בן-גוריון בתוך מפא"י.

לבון שירת בתפקיד שר הביטחון בממשלה החמישית, בראשותו של משה שרת. הוא כיהן בתפקיד תקופה קצרה יחסית (26 בינואר 1954–20 בפברואר 1955), אולם משך תקופת כהונתו אינו מעיד על חשיבותה: בימים ההם התחולל 'עסק הביש' ולבון היה כרוך בו עד צוואר; התקופה כולה היתה טראומתית למדינת ישראל וללבון האיש, ועוד שנים רבות יעסוק הציבור הישראלי כולו בעניין – בפרשה שנסובה סביב השאלה 'מי נתן את ההוראה'.

המאמר עוסק בתקופת כהונתו במשרד הביטחון אך גם בתקופה קודמת, כשנסק לצמרת. הוא בא לדון בשלוש סוגיות הקשורות זו לזו:

1. כיצד הגיע לבון ללב הצמרת הפוליטית, כמקורבו החדש של בן-גוריון.
2. דרך מינויו לשר הביטחון – כיצד עבר מעיסוק בתחומים כלכליים-חברתיים לעיסוק בתחום הביטחון, ופרישתו מתפקיד זה.
3. השפעת הפרישה על מעמדו.

1 לבון היה השר הראשון מטעם מפא"י שנולד במאה ה-20. השני היה פנחס ספיר, שנבחר לממשלה חמש שנים אחריו.

המאמר מתמקד בנקודות שהן טעונות ורגישות עד עצם ימינו: נסיבות המינוי והיעדר כל ביקורת על מינויו; השאלה אם הוזהר בן-גוריון, בזמן אמת, שהמינוי אינו ראוי. כמו כן ייבחן יחסו של בן-גוריון ללבון במהלך שנות החמישים, וההשפעה שנודעה להמשך הקריירה הפוליטית של לבון לאחר התפטרותו ממוסד הביטחון. מסגרת הזמן של המאמר מתוחמת לשש שנים בדיוק: מ-1949, השנה שנבחר לכנסת הראשונה ולתפקידו המרכזי הראשון בתור מזכיר ההסתדרות הכללית, ועד 1955 – שנת התפטרותו מתפקיד שר הביטחון.

מבחינה ביבליוגרפית – כל הדברים שנכתבו על לבון בתקופה זו עוסקים בעיקר בעת כהונתו בתפקיד שר הביטחון ולא בתהליך עלייתו הפוליטית המהירה. אפילו הביוגרפיה היחידה עליו, שכתבה ההיסטוריונית איל כפכפי, עוסקת בתהליך זה מעט מאוד,² אך נכתב בה רבות על תקופת כהונתו במשרד הביטחון. מבחינה זו, מאמר זה ממלא את החסר.

א. דרכו של לבון למנהיגות

פנחס לבון (לוביאניקר) נולד ביולי 1904 בקופיצינצה (Kopycynce), עיירה קטנה בגליציה המזרחית. עוד בצעירותו בלט כמנהיג חברתי: הוא נמנה עם מייסדי תנועת הנוער 'גורדוניה' ולימים היה למנהיגה בגליציה. חניכיו ראו בו דמות נערצת, ואחד מהם, חיים צדוק שכיחן בתפקיד שר המשפטים בממשלת רבין הראשונה, הספידו בכנסת במילים אלה:

לבון היה המייסד של תנועת נוער עשירת-מעש, חוטר לגזע 'הפועל הצעיר', ממשיכת דרכו של אהרן דוד גורדון, שביקשה להביא את הגאולה הלאומית והחברתית בדרך שכינה אותה 'הריאליסם המהפכני' [...]. לנו, ליוצאי 'גורדוניה', יהיה פנחס לבון תמיד מורנו ורבנו.³

בשנת 1929 עלה לבון ארצה ועמד בראש חבורה שהקימה את קבוצת חולדה. אחרי כשנתיים עזב את הקבוצה והשתקע בתל אביב; הוא הנהיג למעשה את 'חבר הקבוצות', לאחר שהוביל את תנועת 'גורדוניה' לאיחוד עמה. דוד זית כתב על מנהיגותו: 'עלייתו של חבר הקבוצות לכדי תנועה מועדפת, והפעלתה של התנועה כמרכז כוח פוליטי בידי המפלגה, הושגו בעיקר בזכותו'.⁵

2 איל כפכפי, לבון: אנטי משיח, עם עובד וספרית זגגי, תל אביב 1998. לדוגמה, על תקופתו כשר החקלאות נכתב בביוגרפיה פרק אחד ויחיד (פרק ט"ו: 'עלייה ונפילה – התפטרות ראשונה', עמ' 107-119).

3 ישיבת הכנסת, 2.2.1976, דברי הכנסת, יא, עמ' 1464 (ההדגשה שלי).

4 אף שלא חי בקבוצה נשאר לבון רשמית חבר בה. בשנת 1950, משנבחר לחבר בממשלה, נכתב בעיתונות: 'השר החדש הוא חבר משק חולדה, אבל למעשה מתגורר בתל אביב, יורשו של יוסף, ידיעות אחרונות, 2.11.1950.

5 דוד זית, חלוצים במבוך הפוליטי: התנועה הקיבוצית, 1927-1948, יד יצחק בן-צבי, ירושלים 1993, עמ' 51.

במהלך שנות השלושים היה לוביאניקר⁶ לדמות מרכזית במפלגתו, מפא"י. על אף קרבתו לאידאולוגיה של הפועל הצעיר היו קשריו עם מנהיגי מפא"י סבירים בהחלט. בשנים 1937-1938 הוא כיהן בתפקיד מזכיר המפלגה יחד עם יצחק בן-אהרן, שהיה גם הוא כוכב עולה;⁷ הם היו נציגי שתי המפלגות שהרכיבו את מפא"י: בן-אהרן היה נציג אחדות-העבודה ולבון היה נציג הפועל הצעיר. כיוכל שנים לאחר מכן סיפר בן-אהרן על יחסו המורכב כלפי לבון, שמצד אחד היה 'בעל אופי מסוגר ומתנשא, תקיף, בעל לשון חדה כתער, פולמוסן מחונן וקשוח, המעורר תמיד תגובות חריפות כלפיו. הוא דחף מהר מאוד כל דיון לעבר הבלתי-רציונלי'. אולם מצד שני היה דמות נערצת, כמעין תחליף לחיים ארלוזורוב שנרצח:

הוא היה מבוגר ממני, והוא כבר היה מורה-הלכה מוכר [...] כבר היה כוכב שביט עולה בשנות ה-30, אבל בהחלט בעל סמכות רוחנית אפילו לגבי הזקנים, אנשי נהלל, אנשי דגניה. הם בהחלט ראו בו מנהיג עולה, הם התגאו בו ודחפו אותו מעלה [...] הם ראו בו, כמו ארלוזורוב, את הכוכב העולה של תנועת העבודה, המנהיג העולה של מפא"י כולה, ולא רק של אגף מסוים בתוך המפלגה.⁸

כד כבר היה לוביאניקר לדמות מרכזית בהסתדרות וכיהן בשנות הארבעים כחבר בפורומים המרכזיים שלה. בן-גוריון ציין ביומנו כי הוא היה חבר בלי תיק במזכירות של הוועד הפועל כמו מנהיגים מרכזיים אחרים – טבנקין, יערי ובן-גוריון עצמו⁹ – וזו עדות למעמדו הבכיר. בשנת 1949 ראו בו את 'האיש החזק' בוועד-הפועל,¹⁰ 'שבירו כל החוטים [...] על פיו יישק כל דבר'.¹¹

משנות השלושים בלט לוביאניקר כאחד הדוברים המובהקים של הפלג המתון במפא"י, 'האדם בעל העצמה הרעיונית, החינוכית והארגונית הרבה ביותר בקרב המתונים משנות השלושים ואילך'.¹² לדוגמה, עמדתו בשתי פרשיות: הוא ביקר קשות את הטבעת הספינה

6 לוביאניקר שינה את שמו ללבון עם בחירתו לשר החקלאות בממשלה השנייה, בנובמבר 1950.
7 בן-אהרן היה בן גילו ודורו של לבון, צעיר ממנו בשנתיים (יליד 1906).
8 דן שביט, שיחות עם בן-אהרן, הקיבוץ המאוחד, תל אביב 1984, עמ' 142-143. ארלוזורוב היה חבר הפועל הצעיר ולמעשה הנהיג את המפלגה.
9 יומן בן-גוריון, 31.3.1943, ארכיון בן-גוריון (להלן: אב"ג).
10 מזכיר ההסתדרות באותם ימים היה יוסף שפרינצק (שכיהן בתפקיד זה בשנים 1945-1949). עם הקמת המדינה נבחר שפרינצק ליו"ר מועצת-המדינה הזמנית, ולאחר מכן – ליו"ר הראשון של הכנסת. בן-גוריון חש כי שפרינצק לא מתפקד כמזכיר ההסתדרות וביומנו התבטא: 'בוה"פ אין איש. י.ש. [יוסף שפרינצק] אסון. יש להרחיקו', יומן בן-גוריון, 2.8.1948, אב"ג.
11 ידיעות אחרונות, 13.2.1949.
12 מאיר חזן, מתינות: הגישה המתונה בהפועל הצעיר ובמפא"י, 1905-1945, עם עובד, תל אביב 2009, עמ' 34-35.

'פאטריה' בידי 'ההגנה'¹³; ובישיבת מרכז מפא"י, ערב ההכרזה על הקמת המדינה, התנגד להכרזה המתוכננת, 'בתקווה שהימנעות מהכרזה תמנע את פלישת צבאות ערב'.¹⁴

ב. דרכו הפוליטית בימי המדינה

בימי המדינה התקרב לוביאניקר לקבוצה של חברי אחדות-העבודה ההיסטורית שקיבלו את דרכו של בן-גוריון, היו בעלי שליטה מעשית רבה למדי במפא"י כולה ואנשיה ניהלו את המפלגה. בכירי הקבוצה, לוי אשכול,¹⁵ גולדה מאיר וזלמן ארן, היו למעשה הנהגת מפא"י בצמרת המדינה שזה עתה קמה, ובמהלך שנות החמישים.¹⁶ התקרבותו של לבון לחבורה זו חוללה שינוי בעמדותיו: הוא התרחק מתפיסותיו המתונות הקודמות והתקרב לאלה של בן-גוריון.

לבון נבחר לחבר הכנסת הראשונה¹⁷ והתבלט מיד כנואם מהשורה הראשונה. בדיונים המרכזיים בכנסת הוא שימש דובר מרכזי מטעם סיעתו, כמו בדיון על הרכבת הממשלה הראשונה.¹⁸ 'נואם פרלמנטרי ממדרגה גבוהה מאוד ובר פלוגתא מסוכן'.¹⁹ ביולי 1949 נבחר לבון למזכיר ההסתדרות,²⁰ על אף הודעותיו כי אין לו עניין בכך.²¹ כהונתו הקצרה

13 דבריו בישיבת מפא"י ב-15.12.1940, יוסף הלר (עורך), במאבק למדינה: המדיניות הציונות בשנים 1936-1948, מרכז זלמן שזר, ירושלים 1985, עמ' 301. הבריטים עמדו לגרש את הספינה 'פאטריה' על 771 המעפילים שבה מהארץ לאי מאוריציוס. כדי למנוע את הגירוש הטמינו אנשי 'ההגנה' חומר נפץ בספינה, שנועד לגרום לה נזק קל, אולם הנזק היה גדול מהמתוכנן והספינה טבעה ב-25.11.1940 ו-267 איש נספו, 216 מהם מעפילים. הפרשה כולה חוללה ויכוח מר ונוקב. כפכפי, לבון, עמ' 91. חלק מפרוטוקול הישיבה, שנערכה ב-12.5.1948, נעלם – ובכלל זה דברי לוביאניקר. עדויות שהעידו לימים משתתפי הישיבה הביאו את עיקר דבריו (ראו: מאיר אביזוהר ואבי בראלי [עורכים], עכשיו או לעולם לא: דיוני מפא"י בשנה האחרונה למנדט הבריטי, עיינות, בית ברל, [צופית] 1989, עמ' 483). התנגדותו של לבון להכרזה על הקמת המדינה שימשה נשק פוליטי נגדו; כך למשל, בדיון בכנסת במרס 1950 הטיח נגדו חבר הכנסת חיים לנדאו, מראשי תנועת החרות: 'אל תתרברב מר לוביאניקר, הרי ב-14 במאי 1948 הצבעת נגד הכרזת המדינה', וראו: 'נואם האשמה כבר של מ. בגין בכנסת', חרות, 29.3.1950; 'ישיבת הכנסת, 28.3.1950, דברי הכנסת, ד, עמ' 1193.

15 אשכול היה חבר הפועל הצעיר, אך עמדותיו היו קרובות לעמדות של אנשי אחדות-העבודה.
16 הדבר מנוגד לחלוטין לטענתו של מיכאל בר-זוהר, כי בן-גוריון 'שם בו [...] עינו וקידם אותו במהירות, מעל ראשי רבים מחבריו הותיקים', מיכאל בר-זוהר, בן-גוריון, ב, עם עובד, תל אביב 1977, עמ' 1019.

17 הוא היה חבר כנסת עד תום הכנסת הרביעית, בקיץ 1961.

18 ישיבת הכנסת, 3.8.1949, דברי הכנסת, א, עמ' 68-70.

19 ד.ל. [דוד לוז], 'הים סוער – הכנסת שקטה', מעריב, 9.3.1949.

20 ראו: 'פ. לוביאניקר – המזכיר הכללי של הוועד הפועל', דבר, 29.7.1949.

21 על כך כתב בן-גוריון ביומנו: 'פנחס אינו רוצה להשאיר בהסתדרות, יומן בן-גוריון, 23.4.1949, אב"ג.

היתה רוויית משברים ומדי כמה חודשים הוא איים בהתפטרות. בינואר 1950 הודיע לבון על התפטרותו מהתפקיד בשל חילוקי דעות עם דב יוסף, שר האספקה והקיצוב,²² אולם בן-גוריון התערב במשבר והצליח לבטל את ההתפטרות.²³ ביולי 1950 הועלה שמו של לבון כמועמד לחברות בממשלה והוצע לו לכהן בתפקיד שר העבודה, במקום גולדה מאירסון שנועדה לשמש סגן ראש הממשלה לעניינים כלכליים. לבון סירב לקבל את התפקיד 'משום שאינו יכול לפרוש עכשיו מעבודה פעילה בהסתדרות'.²⁴ מועמדותו לכהונת שר עלתה שוב ערב נפילתה של הממשלה הראשונה, כשהציע זאב שרף, מזכיר הממשלה:²⁵ 'דבן יוסף לתחבורה,²⁶ דודן רמז לחינוך.²⁷ פנחס [לוביאניקר] לחקלאות ומזון וסגן לראש-הממשלה בעניני פיתוח'.²⁸ שמו צוין כמועמד ודאי לשר בממשלה הבאה. בידיעה שהופיעה בעיתון בשלהי ספטמבר 1950 נאמר כי לוביאניקר, שכונה 'זה הארי ממפא"י', יהיה סגן ראש הממשלה.²⁹ בנובמבר 1950 צורף לבון לממשלה השנייה.³⁰ צירופו לממשלה היה חלק מצירופן של דמויות פוליטיות שתמכו בקו של בן-גוריון: גולדה מאירסון ודב יוסף לממשלה הראשונה (מרס 1949)³¹ ולוי אשכול לממשלה השלישית (אוקטובר 1951).³² הוא מונה לשר החקלאות והמזון ומשרדו קיבל את רוב התפקידים שהיו בידי משרד האספקה והקיצוב, לאחר שפורק. בן-גוריון בישר לו שהוא ימונה לשר.³³ העיתונות ראתה במינוי זה עדות למעמדו הציבורי העולה וכתבה: 'לפני כן [הוא] לא נתפרסם מחוץ לחוגי "ההסתדרות", אולם בשנתיים

- 22 דב יוסף דרש להפחית את תוספת היוקר ב-15 בינואר ואילו לבון התנגד לדרישה זו, וראו: 'התפטרות לוביאניקר – בקשר לאינדקס', מעריב, 10.1.1950.
- 23 ביומנו תיאר זאת בן-גוריון כך: 'בערב בא אצלי [אהרון] בקר. לוביאניקר הודיע לוועדה המרכזת שמ-15 לח'ז [ינואר] הוא עוזב עבודה [...] אין מי שימלא [את] מקומו. הוא דורש שאשפיע על פנחס שישאר', יומן בן-גוריון, 8.1.1950, אב"ג. אהרון בקר (1905-1994) כיהן אז בתפקיד יו"ר מחלקת האיגודים המקצועיים בוועד-הפועל של ההסתדרות; לאחר הדחת לבון הוא התמנה למזכיר הכללי של ההסתדרות ומילא תפקיד זה בשנים 1961-1969.
- 24 פ'. לוביאניקר אינו מקבל על עצמו תפקיד שר העבודה', מעריב, 5.7.1950. וראו על כך: כפכפי, לבון, עמ' 108.
- 25 הממשלה נפלה ב-15.10.1950.
- 26 בממשלה הראשונה כיהן דב יוסף בתפקיד שר החקלאות ושר האספקה והקיצוב, ובממשלה השנייה – בתפקיד שר התחבורה.
- 27 בממשלה הראשונה שימש רמז שר התחבורה; בממשלה השנייה כיהן בתפקיד שר החינוך והתרבות (עד מותו ב-19.5.1951). יומן בן-גוריון, 18.9.1950, אב"ג.
- 28 שם.
- 29 'הממשלה התפשרה על הפשרה – וניצלה', ידיעות אחרונות, 27.9.1950.
- 30 הכנסת אישרה את הממשלה ב-1.11.1950.
- 31 מאירסון מונתה לשרת העבודה ודב יוסף מונה לשר הקיצוב והאספקה ושר החקלאות.
- 32 אשכול מונה לשר החקלאות – במקום לבון.
- 33 'הזמנתי [את] פנחס – אמרתי שזה היום האחרון ועליו להיכון לעזוב הועה"פ, בררתי תפקידו: חקלאות, מזון', יומן בן-גוריון, 11.10.1950, אב"ג.

האחרונות הפך לאישיות בקנה-מידה ציבורי-כללי.³⁴ לקראת הבחירות לכנסת השנייה ניכר מעמדו העולה: הוא שימש חבר בוועדת המינויים של מפא"י³⁵ והוצב במקום השביעי ברשימתה לכנסת.³⁶ עם זה, לבון לא הצטרף לממשלה הבאה (שהורכבה באוקטובר 1951) מאחר שלא רצה בכך והתעקש בהתנגדותו,³⁷ חרף לחצו של בן-גוריון, ואשכול קיבל את תפקיד שר החקלאות.³⁸ אחת הסיבות לכך היתה הדעה שרווחה אז כי הוא נכשל בתפקיד שר החקלאות והמזון והיה אחראי למחדלי האספקה; בן-גוריון רשם ביומנו: 'לבון עומד על דעתו שעליו לעזוב [את] הממשלה כי אני ו[שר האוצר אליעזר] קפלן הכשלנו אותו'.³⁹ עורך מעריב, עזריאל קרליבך, דווקא ראה בסירובו של לבון סימן לתכונה חיובית: 'פנחס לבון, שנשאר נאמן להודעתו על פרישתו, הראה כאן אופי ועקביות'.⁴⁰ בהיותו פרלמנטר מובהק חזר לבון לתפקיד הדובר הראשי של סיעתו בדיונים מרכזיים, כגון שביתת הימאים והשילומים מגרמניה. שלום רוזנפלד, סופר מעריב בכנסת, העיד: 'שוב, כמו בוויכוח המר על עניין הימאים, הטילה סיעת מפא"י על פ. לבון להיות דוברת הראשון בדיון'.⁴¹ מיד לאחר השבעת הממשלה עלה שוב שמו של לבון כמועמד לכהן בממשלה.⁴² באוגוסט 1952 צורף לבון לממשלה כשר בלי תיק, במקום אליעזר קפלן שנפטר.⁴³ בדיון שנערך במפא"י על המינוי הסביר בן-גוריון מדוע יש למנות שר בלי תיק: הוא יהיה 'חופשי מדאגות אחרות' וכך יטפל בתכנון מסגרת כלכלית כללית, נושא שהיה בתחום תפקידו של קפלן כסגן ראש הממשלה. תחילה סירב לבון להצעה, אולם אחר כך ניא את הצטרף לממשלה בתנאי אחד: 'מבלי להתחייב לאיזו פעולה שהיא [...] [ש] לא תהיה עליו שום אחריות מיוחדת לאיזה עניין'. בן-גוריון קיבל את תשובתו של לבון בשמחה רבה: 'התשובה הזאת מספיקה לי'.⁴⁴ בישיבת הממשלה שדנה בצירוף לבון נדרש

- 34 'יורשו של יוסף', ידיעות אחרונות, 2.11.1950.
- 35 בוועדה היו ארבעה חברים: דוד בן-גוריון, משה שרת, זלמן ארן ופנחס לבון, וראו: יומן בן-גוריון, 24.6.1951, אב"ג.
- 36 20' רשימות בבחירות לכנסת', דבר, 25.6.1951. ברשימה לבחירות לאספה המכוננת מוקם לבון במקום ה-22.
- 37 'בן-גוריון מתאם את מצעו עם הכללים והפרוגרסיביים', מעריב, 25.9.1951.
- 38 ב-4.10.1951 רשם בן-גוריון ביומנו דברים המעידים על יחסו ללבון באותם ימים: 'לבון החליט, סופית, להסתלק. היתה לי אתו שיחה ארוכה על דרכנו להבא, על הפעולה בכנסת, בתנועה הקבוצית, בגדנע ובנחל', יומן בן-גוריון, אב"ג.
- 39 שם, 30.9.1951.
- 40 עזריאל קרליבך, 'הממשלה החדשה מתייצבת', מעריב (יומן), 5.10.1951.
- 41 שלום רוזנפלד, 'יום-געש וסופת-שנאה בירושלים', מעריב, 8.1.1952. הדברים נכתבו למחרת נאומו של לבון בכנסת בדיון על השילומים מגרמניה, 7.1.1952, דברי הכנסת, י, עמ' 907-910. ראו: נאומו של לבון בדיון על התפטרות הימאים בצי הסוחר, 10.12.1951, שם, עמ' 585-587.
- 42 'דנים כשינויים אישיים בממשלה', מעריב, 2.5.1952.
- 43 קפלן פרש מתפקיד שר האוצר ב-25.6.1952 ומונה לסגן ראש הממשלה. הוא נפטר ב-12.7.1952.
- 44 ישיבת הוועדה הפוליטית של מפא"י, 13.8.1953, ארכיון מפלגת העבודה [אמ"ע], 25/52. וראו: כפכפי, לבון, עמ' 142.

ראש הממשלה למעמדו בה: עיסוקו המרכזי הוא לסייע לו 'בריכוז, בסידור האינפורמציה הכלכלית, בתיאום'. הוא סירב לקבל על עצמו תפקיד מסוים ו'הסכים רק להיכנס לממשלה ולשמש שר בלי תיק. הוא מוכן לעשות מפעם לפעם כל עבודה שאני אטיל עליו או הממשלה תטיל עליו'.⁴⁵

באחד העיתונים נכתב כי לבון נחשב עוזרו הקרוב של ראש הממשלה; תוארו הרשמי יהיה 'שר בלי תיק', אך למעשה הוא יהיה סגנו של ראש הממשלה.⁴⁶ יתרה מזו, היו שראו בו את יורשו האפשרי של בן-גוריון אם הוא יצליח בתפקידו, ואז 'יוכל להוכיח כי הוא אמנם מתאים לתפקיד "יורש העצר"'.⁴⁷ רעיון זה עלה כבר קודם לכן, כשלבון עמד בראש משלחת פרלמנטרית לבריטניה ביולי 1950.⁴⁸ במהלך ביקורו שם 'ניבאו עיתונים בריטיים, כי לבון הוא "ראש הממשלה הבא" של מדינת ישראל'. אחרי הביקור נכתב על כך במפורש: 'הופעתו [של לבון] כיושב-ראש המשלחת הפרלמנטרית לאנגליה והגבת העיתונות הבריטית לנאומיו ערטלו את ההתלהשויות עליו והפכו לנחלת הציבור: היום מתלחשים על כך כמעט בגלוי כי פנחס לוביאניקר הוא האיש שיעמוד בראש ממשלת ישראל'.⁴⁹

ג. דרכו למשרד הביטחון

בממשלה הרביעית, שהורכבה בשלהי 1952, הוסיף לבון לכהן בתפקיד שר בלי תיק; במהלכה התחולל שינוי דרמטי במעמדו הפוליטי. בן-גוריון נטל לעצמו חופשות ארוכות ומינה ממלאי מקום לתפקידיו: משה שרת לממלא מקום ראש הממשלה, ולבון לממלא מקום שר הביטחון. הוא הודיע על כך לנציגי מפא"י בממשלה בתחילת יולי 1953,⁵⁰ ולאחר כמה ימים – לממשלה.⁵¹

45 ישיבת הממשלה ב-17.8.1952, ארכיון המדינה (להלן: א"מ).

46 'מפא"י תכניס את לבון לממשלה, כעוזרו של בן-גוריון', על המשמר, 15.8.1952. ואילו במעריב נאמר כי יש המפרשים את מינויו של לבון 'כמינוי "סגן ראש הממשלה" די-פאקטו', 'סגן די-פאקטו', מעריב, 14.8.1952.

47 'מפא"י תכניס את לבון לממשלה כעוזרו של בן-גוריון', על המשמר, 15.8.1952.

48 ראו: תדי לויטה, 'משלחת הכנסת המריאה לאנגליה', מעריב, 10.7.1950. טיימס הלונדוני פרסם ידיעה קצרה בלבד על משלחת הכנסת בראשותו של חבר הכנסת לוביאניקר – ותו לא, שם, 11.7.1950.

49 זאב אלטגר, 'כך מבליים צירינו בפגרא', ידיעות אחרונות, 11.9.1950.

50 ב-8.7.1953 כתב בן-גוריון ביומנו: 'אה"צ פגישת חברינו בממשלה. עוררתי בעית ממלאי מקומי לאחר שאצא לחופש. הצעתי משה כמ"מ רה"מ, לבון כמ"מ שר הבטחון', בן-גוריון, יומן בן-גוריון, אב"ג. וראו: כפכפי, לבון, עמ' 167.

51 ישיבת הממשלה, 19.7.1953, א"מ.

עוד קודם מינויו לממלא מקום שר הביטחון נמתחה על לבון ביקורת קשה בשל עמדותיו, ובעיקר בשל היהירות בהתבטאויותיו, ואף מקורביו חששו כי שחצנותו עלולה להכשילו.⁵² לדוגמה, פרשת העוצר בטירה. ב-29 ביולי 1953 אישר לבון להטיל עוצר לשם חיפוש בטירה שבמשולש בעקבות טענה כי מן המקום נורו יריות לעבר מטוס של חיל האוויר (בדיעבד התברר שאין אמת בטענה).⁵³ תושבי טירה התלוננו שהחיפוש היה ברוטלי – והפרשה הגיעה לכנסת. חברי הכנסת רוסתום בוסטוני (מפ"ם) ואמיל חביבי (מק"י) הציעו שייערך דיון בנושא, ולבון ענה להם באורח יהיר ומתנשא: 'אני מניח שהמדובר אינו על רהיטי מהגוני או פסנתרים שנשברו תוך החיפוש. ייתכן שאיזו זכוכית או איזה כסא נשברו [...] אני מצטער על כך'.⁵⁴ דבריו אלו חוללו סערה ציבורית; בעל המשמר נאמר כי לא ידוע אם בביתו של לבון יש רהיטי מהגוני, אבל כלום רהיטיו העלובים של איכר, שולחנו וכיסאו ומיטתו – ואולי רק מחצלה לו? הם אפס, הפקר?'.⁵⁵ איל כפכפי, בכיורפיה שכתבה על לבון, טענה כי 'דעת הקהל בישראל לא סלחה ללבון על "רהיטי המהגוני"'.⁵⁶ דוגמה נוספת היא נאומו של לבון בוועידה השנייה של איחוד הקבוצות והקיבוצים.⁵⁷ הוא דיבר על הצורך לשמור על יחסים טובים עם 'המעצמה הגדולה בעולם' (ארצות הברית), בתנאי שהם יהיו יחסי אמת – ולא תכתיב. אנו רואים את עצמנו חלק בלתי נפרד מהעולם החופשי, אמר, 'שבו כל ארץ הולכת בדרכה ולא שארץ אחת מכתיבה את הדרך לכל היתר'. הוא הדגיש כי לא נקבל תפיסה של מישוהו 'שעל ידי עיכוב הדולרים יהיה באפשרותו לכפות את רצונו עלינו'. במאמר המערכת הגיב עיתון הארץ לנאום בכותרת 'שחצנות אינה מדיניות', וטען כי לבון, 'שתופס היום את אחת המשרות החשובות במדינתנו', חייב לשקול את דבריו 'במשנה שיקול וזהירות, הן מבחינת מעמדו האחראי והן מבחינת האינטרסים המדיניים הגורליים העומדים על הפרק', אבל הוא 'היה מעוניין יותר במחיאות כפיים של קהל שומעיו מאשר בהשפעת דבריו על מצבנו הבינלאומי'.⁵⁸ שרת כתב ביומנו כי המאמר

52 כך למשל כתב עליו יוסף שפרינצק: 'בתפקידו זה אורכות סכנות בלתי-נמנעות ואם לא ישתחרר מסגנונו הפולמוסי – יש לחשוש לדרכו החדשה', משפרינצק ליוסף ברץ, כ"ה בכסלו תשי"א (4.12.1950), יוסף שפירא (עורך), אגרות יוסף שפרינצק, ג, עיינות, תל אביב 1969, עמ' 43. יוסף שפרינצק (1885-1959) שימש יושב הראש הראשון של הכנסת מהקמתה ועד יום מותו, וקודם לכן – מנהיג מרכזי של הפועל הצעיר, מפלגתו של לבון.

53 כפכפי, לבון, עמ' 169.

54 ישיבת הכנסת, 5.8.1953, דברי הכנסת, יד, עמ' 2148-2149.

55 כוכבא (?), 'דיבורים רוטים על שבירת רהיטים', על המשמר, 10.8.1953.

56 כפכפי, לבון, עמ' 170.

57 'לבון: לא נקבל "דיקטט" ארה"ב', הארץ, 1.11.1953. הוועידה נפתחה ב-30.10.1953 בנאומו של לבון.

58 'שחצנות אינה מדיניות', 'מיום ליום', הארץ, 2.11.1953. בכתב העת סלם נכתבו דברי לעג למאמר זה: 'הוא מאבד ממש את חושיו לנוכח התנגדותו של מר לבון ל"מפ"מיזם אמריקאי' הדרוש כניעה לכל תביעה אמריקאית על משקל המפ"מיזם הסובייטי', 'לא בגידה כי אם נאמנות', סלם, ה, נו (חשוון תשי"ד), עמ' 24.

'ודאי של גרוס,⁵⁹ ידע ללקט את כל הגצים שניתזו מלבון וללבותם למדורה נאה'.⁶⁰ בעצם אותם ימים עלה הרעיון למנות את לבון לשר ביטחון קבוע במקום בן-גוריון.

ד. מדוע התמנה לבון לשר הביטחון?

השאלה מדוע מונה לבון לתפקיד החשוב של שר הביטחון מעסיקה עד היום חוקרים רבים העוסקים בתולדות מדינת ישראל. הביוגרפית שלו, כפכפי, לא סיפקה תשובה מספקת לשאלה זו.⁶¹ אבי בראלי דן בשאלה זו בספרו על מפא"י בשנים הראשונות של המדינה,⁶² ומציין שתי סיבות: (א) התקרבותו של לבון לבן-גוריון: באותן שנים התקרב לבון בעמדותיו המדיניות, הפוליטיות-פנימיות והחברתיות-כלכליות לבן-גוריון, ובלשונו של בראלי, 'שררה בין השניים קרבה אידאולוגית, במיוחד בסוגיות הממלכתיות' וכן בסוגיות מדיניות-ביטחוניות. זה אחד ההסברים לצירופו לממשלה ולמינויו לממלא מקום שר הביטחון עד למינוי הקבוע. בראלי מדגיש כי הקרבה לא האריכה ימים והיתה ליריבות מרה. (ב) התנגדותו של לבון למינויו של שרת: רק לבון, יחיד במפא"י, היה שותף מלא לניסיונו של בן-גוריון למנוע את בחירתו של שרת לתפקיד ראש הממשלה בסוף 1953. גם כשהיה ברור שאשכול לא יהיה מועמד הוסיף לבון לדבוק בהתנגדותו.⁶³

שני ספרים אחרים, שמחבריהם היו קשורים לבן-גוריון, דנו בממד נוסף – והוא אופיו של לבון. בביוגרפיה שכתב על בן-גוריון עסק מיכאל בר-זווהר בהרחבה בלבון עצמו ובמינויו.⁶⁴ לדעתו היו עמדותיו של לבון קודם הקמת המדינה ומיד לאחריה 'מתונות עד כדי קיצוניות. השקפותיו הצטיירו כאנטיתזה לדרך ה"בטחוניסטית" של בן-גוריון, אך אף על פי כן 'שם בו בן-גוריון עינו וקידם אותו במהירות'; הוא התרשם מ'שכלו הבהיר ומהגיגותו הקר' וכן מניסיונו המשקי הרב, שהרי 'הצבא זה גם משק, אחד המשקים הגדולים בארץ'. בר-זווהר טוען כי בן-גוריון בחר בלבון כאיש המתאים ביותר לתפקיד שר הביטחון כבר במאי 1950, כאשר השיב 'תשובה קטלנית [...] להתקפת האופוזיציה על הממשלה בשאלות הבטחון'.⁶⁵ וכך סיכם בר-זווהר: 'בן-גוריון [...] נתרשם, ללא ספק, מהאקטיביזם

59 שלמה גרוס, שכינויו היה 'פולס', היה מבכירי הפובליציסטים בעיתון הארץ עשרות שנים.

60 משה שרת, יומן אישי, א, ספרית מעריב, תל אביב 1978, 2.11.1953, עמ' 103.

61 כפכפי, לבון, עמ' 144-147.

62 אבי בראלי, מפא"י בראשית העצמאות, 1948-1953, יד יצחק בן-צבי, ירושלים 2007, עמ' 87.

63 שם, עמ' 88-89.

64 מיכאל בר-זווהר, בן-גוריון, ב, עמ' 1019-1022.

65 בריון שנערך בכנסת על 'סיפוח האזורים הערביים שממערב לירדן לממלכת-הירדן ההאשמית'; לבון השיב לדברי חברי הכנסת ישראל ברי-הודה ואהרן ציילינג (מפ"ם) ומנחם בגין (חרות), 3.5.1950, דברי הכנסת, ה, עמ' 1292-1294. ביומנו ציין בן-גוריון: 'לוביאניקר נתן תשובה קטלנית'; יומן בן-גוריון, 3.5.1950, אב"ג. גם סופר מעריב התרשם כי זה היה 'נאום פולמוסי חזק', שלום רוזנפלד,

פנחס לבון בהופעתו הראשונה בציבור כשר הביטחון, בטקס סיום קורס קצינים 8.2.1954, לשכת העיתונות הממשלתית

הטרי שהחל לבון להפגין באותם ימים, כשהוא נוקט גישה תקיפה ונמרצת אפילו יותר מגישתו שלו. אכן, מהפך מפתיע חל בעמדותיו של לבון בנושאי בטחון. אותו פציפיסט מתון הפך בן-לילה לאקטיביסט תקיף ותוקפן. בניגוד להתעלמותו של בן-גוריון מקווי האופי של לבון, בר-זוהר טוען כי חבריו למפלגה ראו את החסרונות הבולטים שבתכונותיו: מתנשא, שחצן, מזלזל באחרים ונרתע מעבודת צוות; בעל 'דחפים קיצוניים להבלטת האני [...]. היתה בו מידה גדולה של סרקזם צורב ומצליף, ופגיעתו היתה קשה'.⁶⁶

גם שבתי טבת, בכיורגפיה בת ארבעה כרכים על בן-גוריון⁶⁷ ובספר נוסף (קלב"ן),⁶⁸ דן בנושא זה בקצרה.⁶⁹ טענתו של טבת דומה לזו של בר-זוהר: צמרת מפא"י העלתה לפני בן-גוריון 'ערעור חמור על התאמתו של לבון מטעמי-אופי ואישיות לתפקיד שר הביטחון'. טבת תיאר בחריפות את לבון ואת המהפך שהתחולל בו: 'לבון, קרוב לוודאי, יישאר תעלומה. כחוש, אגמוני, שערו כסוף מגיל צעיר, ספוג קוניאק, משכיל, מהיר,

'הוויכוח בכנסת על הסיפוח', מעריב, 4.5.1950. ממלכת ירדן הודיעה על סיפוח הגדה המערבית, כולל ירושלים המזרחית, ב-24.4.1950.

66 בר-זוהר, בן-גוריון, עמ' 1020.

67 שבתי טבת, קנאת דוד, שוקן, ירושלים תשל"ז-תשס"ה, 4 כרכים.

68 שבתי טבת, קלב"ן, איש-דוד, תל אביב 1992.

69 שם, עמ' 27-30.

שנון מבחינה אינטלקטואלית משכמו ומעלה מרוב מנהיגי מפא"י. המעבר מהסתדרות לממשלה, ובמיוחד למשרד הביטחון, חשף בו תכונות שאיש לא הבחין בהן קודם לכן, והוא היה, לדברי טבת, מ'פציפיסט מושבע' ל'אקטיביסט מפליג, המטיף לשימוש בכוח; מאיש העיון, ברסמכא ותלמיד-חכם בתורה הסוציאליסטית – היה לביצועיסט צמא פעילות צבאית; משוחר אחוות-עמים – נהפך ללאומן המזלזל בערבים; מנביא צדק חברתי ודורש טובת הכלל – היה לרודף שררה, הנכון להפוך עולמות בשל פגיעה בכבודו ובמעמדו. לאחר שנים, בריאיון שנערך ב-1974 עם יצחק בן-אהרון,⁷⁰ נדרש המרואיין לשאלת המינוי של לבון, והוא השיב כי בן-גוריון לא דיבר עם איש על הסיבה לבחירתו זו. בן-אהרון עצמו ניסה להסביר את טעם המינוי בכך שעוד קודם לכן 'חל אצל לבון מפנה יסודי ביחסו לבן-גוריון, הוא הצטרף אל מעריציו וקיבל עליו את מרותו ואדנותו'; וכך בבר החל בן-גוריון לראות בלבון 'מוח מוביל'. כך נוצר אפוא החיבור בין השניים. ועוד טוען בן-אהרון: 'בתוך השממה הרוחנית שהקיפה את בן-גוריון דרך פתאום כוכב, ובן-גוריון רצה לקחת לריכוז עניני הבטחון מי שנראה היה לו באותו הזמן כאדם המחונן ביותר בתוך המפלגה'.⁷¹ ועל כך הוא מוסיף: 'יתכן, שהתקשרות זו עם האדם הכי זר והכי מרוחק לו במשך שנים היתה הברקה, מין התרגשות רגעית'.

ה. תהליך מינויו של לבון

במכתב לנשיא המדינה יצחק בן-צבי, ששלח ב-1 בנובמבר 1953, הודיע בן-גוריון על התפטרותו מהממשלה. למחרת התכנסה הוועדה המדינית של מפא"י⁷² ובן-גוריון הביא לפניה את מועמדיו לשני התפקידים שהוא ממלא: שר האוצר אשכול⁷³ לראש הממשלה ולבון לשר הביטחון. בן-גוריון נימק את בחירתו בלי להתייחס לאישיותו של אשכול ולעמדותיו אלא רק לתפקידו:⁷⁴ 'התפקיד העיקרי של ראש הממשלה עכשיו, ולהרבה זמן, הוא התיאום הכלכלי',⁷⁵ והיות שנושא זה מתמקד על פי טבעו במשרד האוצר, 'האיש שיכול לעשות זאת הוא שר האוצר'. אשכול סירב בתוקף לקבל את ההצעה: 'אני את

70 יצחק בן-אהרון, בעין הסערה: פרקים במאבקי דורי, הקיבוץ המאוחד, תל אביב 1978, עמ' 236-237.

71 עסקתי בכך במאמרי המשווה את יחסו של בן-גוריון למשה סנה וללבון, וטענתי כי בן-גוריון הוקסם מהאינטלקט המבריק והתעלם מקווי האופי הבעייתיים של שניהם, וראו: יחיעם ויץ, 'הדרך לפסגה ומחירה', זמנים, 92 (סתיו 2005), עמ' 115.

72 אמ"ע 25/53.

73 אשכול כיהן בתפקיד שר האוצר זמן קצר, מ-25.6.1952, אחרי פרישתו של אליעזר קפלן מהתפקיד.

74 בן-גוריון לא ציין בדבריו שהוא מקבל את עמדתו הביטחונית-מדינית, בניגוד להתנגדותו לעמדתו של משה שרת.

75 בן-גוריון ראה בשיקום הכלכלה את המשימה המרכזית באותה תקופה, וראו את דבריו בישיבת מרכז מפא"י, 3.1.1957, אמ"ע 23/57.

התפקיד הזה לא אמלא ולא אקבל, שכן הוא אינו מוכן לשרת בשני התפקידים גם יחד. לתפקיד של שר האוצר הוא התרגל, אך לא יוכל למלא את תפקיד ראש הממשלה 'יחד עם עוד תפקיד [...] נדמה לי שאין צורך בנימוקים'. אשכול, בעל חושים חדים ביותר, חש כי מדובר במלכודת; אלמנתו מרים אשכול העירה באוזניו כי הוא טען: 'עדיף שבן-גוריון יציל את המדינה מהידיים של מישהו אחר'.⁷⁶

המועמד לשר הביטחון היה לבון, ובן-גוריון הציגו לפניו משתתפי הישיבה האמורה במילים קצרות: 'אני מציע למנות את פנחס לבון לשר הביטחון. ברוב הברורים שהיו לי ראיתי את כניסתו לעניינים ואיני צריך להציג אותו בפניכם'. המשתתפים, מקצתם דמויות מרכזיות במפא"י (כמו דב יוסף וזלמן ארן), לא ערערו על המינוי, אף לא משה שרת. ביומנו רשם רק כי בן-גוריון 'מציע [...] את פנחס לבון כשר הביטחון'.⁷⁷

העיתונות דיווחה על ישיבת הוועדה המדינית אולם דנה בעיקר בסירובו של אשכול לקבל עליו את תפקיד ראש הממשלה – ולא במינויו של לבון. דבר⁷⁸ ערפל ולא דייק: 'לא נדונה שאלת יורשו של ד. בן-גוריון בתפקידו, אף כי נודע שראש הממשלה הביא הצעה בעניין זה'. על המשמר הזכיר את שאלת ראש הממשלה הבא כך: בבוקר 'שררה דעה כללית ששר האוצר ל. אשכול הוא המועמד הבטוח, ואחרי-הצהרים מועמדותו 'התערעה במידת-מה; הוזכרו שני אישים – שרת ולבון – כמועמדים אפשריים לראשות הממשלה.⁷⁹ הארץ ציין כי בן-גוריון המליץ שאשכול יהיה ראש הממשלה, אולם זה 'דחה אתמול באורח מוחלט את הצעתו של מר בן-גוריון'. אשכול לא הסכים כאמור ליטול על כתפיו אחריות כפולה, אולם הנמוק האמתי היה שונה לחלוטין: הוא 'חזוה מראש קשיים חמורים מלשאת למקרה ועליו יוטל "לרשת" את מר בן-גוריון במשרה הבולטת ביותר במדינה'. בעקבות סירובו עלה שמו של שרת כיוורש, והידיעה בהארץ ציינה כי ראשי כל מפלגות הקואליציה רואים בשרת מועמד ראוי בהחלט, 'לייצג את המדינה גם כלפי פנים וגם כלפי יהודי התפוצות'; אולם שמו של לבון כמועמד לשר הביטחון לא צוין בידיעה כלל.⁸⁰

שאלת המינויים עלתה בישיבת הוועדה המדינית של מפא"י, שנערכה בסוף נובמבר. אושרו בה שלושה מינויים חדשים: לראש הממשלה, לשר הביטחון ולשר בלי תיק (במקום לבון). לראשות הממשלה נבחר 'היורש הכפוי'⁸¹ משה שרת, שמועמדותו שבה ועלתה

76 יחיעם ויץ, "אבי אבות הקונצנזוס", לוי אשכול: האיש וזמנו, בתוך: צבי צמרת וחנה יבלונקה (עורכים), העשור השני, תשי"ח-תשכ"ח (עידן, 21), יד יצחק בן-צבי, ירושלים 2000, עמ' 170.

77 שרת, יומן אישי, א, 2.11.1953, עמ' 108.

78 'התפטרות בן-גוריון נדונה בוועדה המדינית של מפא"י', דבר, 3.11.1953.

79 'בן-גוריון הודיע רשמית למפא"י על פרישתו', על המשמר, 3.11.1953. יומיים קודם לכן ציין העיתון כי יש שלושה מועמדים: אשכול, שרת ולבון. וראו: 'מאבק במפא"י על רקע פרישתו של ד. בן-גוריון', שם, 1.11.1953.

80 'אשכול דחה את הצעת בן-גוריון לעמוד בראש הממשלה', הארץ, 4.11.1953.

81 את הכינוי הזה בחר מיכאל בר-זוהר ככותרת לפרק בכיוגרפיה שלו על בן-גוריון, פרק העוסק במינויו של שרת לראשות הממשלה, וראו: בר-זוהר, בן-גוריון, ב, פרק יז, עמ' 972-986.

בעקבות הסירוב של אשכול. מתחילה היה שרת המועמד הטבעי משום מקומו הגבוה, שני בהיררכייה של מפא"י, בממשלה ולפני כן אף בהנהלת הסוכנות. בן-גוריון כשל בניסיונו להעדיף את אשכול. בימים ששאלת המינוי עמדה על סדר היום לא פירט בן-גוריון את טעמי התנגדותו לשרת. הוא הסביר זאת לימים, עם הדחתו של שרת ממשרד החוץ: 'החשבתי [את] כשרונותיו, ידיעותיו ושקידתו של משה, אבל לא חשבתי שהוא מסוגל לתפקיד ראשי ומכריע – באשר אין לו עוז-הרוח [...] והבנה ממשית של מצבים מדיניים מסובכים'. על כך שלא פירט בשעתו אמר: 'לא ראיתי זכות לעצמי להתערב באופן אקטיבי – בשעה שבעצמי הסתלקתי מאחריות'.⁸²

בהמשך הישיבה נבחר לבון לשר הביטחון וארן לשר בלי תיק. שלושת המינויים – של שרת, לבון וארן – אושרו פה אחד.⁸³ בדבריו בישיבה נימק שרת מדוע עליו להישאר במשרד החוץ – נוסף על תפקידו כראש ממשלה, ונימוקו היה ביקורת גלויה כמעט על בן-גוריון: ה'אספקלריא של מדיניות החוץ [...] לא האירה במידה מספקת את מדיניות הממשלה עד עכשיו', והתקבלו החלטות 'כלי התחשבות בשיקול זה של מדיניות החוץ'. הוא חייב אפוא להישאר שר החוץ כדי להתייחס כראוי לשיקולים אלה. עם זה הוא לא נגע בשאלה אם ראש ממשלה חייב למלא גם את תפקיד שר הביטחון. חבר הכנסת עקיבא גוברין הציג את הצעת המינוי של לבון: המפלגה מטילה 'על חבר המפלגה לבון' את התפקיד שבן-גוריון מילא בחמש השנים האחרונות, 'מהתפקידים הראשונים במעלה של המדינה', תפקיד שהשפיע על העם היהודי וגם על 'כל נער שמשרת בצבא'. הדובר נדרש למשמעות הרמה של התפקיד, אך לא ללבון עצמו.⁸⁴

מרכז מפא"י אישר סופית את המינויים, בישיבה שאפשר לראות בה התכנסות טקסית בלבד.⁸⁵ הנואם היחיד בישיבה היה בן-גוריון. הוא הציג את שלושת המועמדים החדשים: 'אינני סבור, חברים, שמישהו משלושת החברים המועמדים זקוק להצגה – לא בפני תנועתנו ולא בפני עם ישראל', ובידך אותם במילים שגרתיות בנוסח 'אני רוצה להביע את ביטחוני, ששלושת החברים האלה [...] ימלאו את תפקידם בכבוד, בכישרון ובהצלחה'. לאחר דבריו הקצרים הכריז מזכיר המפלגה, חבר הכנסת מאיר ארגוב, על הצבעה גלויה – וחברי המרכז אישרו את המינויים פה אחד.

העיתונות עסקה כמובן במינויים ובהפועל הצעיר נכתבו דברי שבח מפליגים על השלושה. וכך נאמר על לבון: 'איש המחשבה הבהירה והדינאמית, חריף הניתוח וחוש המעשה, נבחר לתפקיד, הדורש מאת בעליו מזיגה של אומץ לב ושיקול דעת [...] אין ספק, שניסיונו הציבורי הרב, וכוחו לחדור לעניינים ולעמוד על תמציתם וכושר פעולתו, יסייעו לו להצליח גם בתפקיד זה'.⁸⁶

82 מבן-גוריון לקבוצת חברים (ללא ציון שמותיהם) שהתנגדה להדחת שרת, ירושלים, 28.6.1956, אב"ג.

83 'הוועדה המדינית של מפא"י מציעה פה-אחד את מ. שרת כראש הממשלה', דבר, 24.11.1953.

84 ישיבת הוועדה המדינית של מפא"י, 23.11.1953, אמ"ע 25/53.

85 ישיבת מרכז מפא"י, 25.11.1953, שם.

86 'מפרקי הימים', הפועל הצעיר, 13, 1.12.1953.

מעריב תיאר את "שיבת ההכתרה" בהרחבה וציין כי בשעה ששרת וארן הודו לחברי המרכז העדיף לבון לשתוק, 'כמי שיהיה ממונה על ענייני הביטחון הוא יודע, כי השתיקה יפה ומועילה מכל'.⁸⁷ הן במעריב הן בשאר העיתונים לא נכתבו דברי ביקורת על מינויו של לבון. בן-גוריון התפטר רשמית ב-7 בדצמבר 1953; יומיים לאחר מכן קיבל משה שרת מנשיא המדינה את המנדט להרכיב ממשלה. מלאכת ההרכבה היתה ממושכת למדי ושרת הציג את ממשלתו החדשה בפני הכנסת ב-25 בינואר 1954. באותה תקופה כתב שרת ביומנו דברים רבים על לבון, אולם לא הזכיר אפילו את העובדה שראש הממשלה היוצא, ולא שרת עצמו כראש ממשלה נכנס, הוא שהחליט כי לבון ישמש שר הביטחון בממשלה החדשה. על לבון ועל עצם מינויו כתב שרת ביומנו מעט מאוד דברים מפורשים. כך למשל רשם בראשית נובמבר 1953, עוד קודם שהתברר לו כי הוא יהיה מועמד מפא"י לראשות הממשלה (בעקבות נאומו של לבון בוועידת איחוד הקבוצות והקיבוצים): 'כיצד אדם כה מוכשר, נבון ולכאורה שקול, מוציא עצמו לתרבות רעה ועובר במהירות מסחררת ממדינאות אחראית לדמגוגיה נטולת כל רסן'. והוסיף: 'אנה פניו מועדות ומה גורלה של ממשלה בלי סמכותו המרסנת של ב"ג, למרות כל שגיונותיו והתפרצויותיו, כשייצרי השתוללות כאלה יוכלו לפרוץ בכל יום באין מפריע'.⁸⁸ כך הגיע אפוא לבון, למעשה בהחלטת יחיד, לאחד התפקידים הבכירים והרגישים ביותר במדינה.

ו. הביקורת על מינויו של לבון ומשמעותה

יש להדגיש כבר בתחילה כי כל העדריות על ביקורת שנשמעה או הוטחה נגד מינויו של לבון הן עדויות מאוחרות, ולא ניתן לאתר תיעוד של ביקורת שנשמעה בזמן אמת. כאלה הם דבריו של יצחק בן-אהרן ('שני אנשים, שבן-גוריון) העריך מאוד את דעתם, גולדה ושאל אביגור, התנגדו לכך בתכלית ההתנגדות'⁸⁹ ואף דבריה של גולדה מאיר עצמה, בספר זיכרונותיה שפורסם שנים רבות אחרי האירועים. היא תיארה את לבון כאחד המוכשרים ביותר בקרב ראשי מפא"י, אבל גם אחד האישים הפחות יציבים:

אינטלקטואל יפה-תואר ומסובך, שבעבר היה תמיד 'יונה' גדולה אלא שהפך להיות מין 'נץ' פראי מאין כמוהו מזמן שהתחיל לתת דעתו על עניינים צבאיים.⁹⁰ רבים

87 מ' (משה) מיזלס, 'מי בעד החבר שרת', מעריב, 26.11.1953.

88 שרת, יומן אישי, א, 1.11.1953, עמ' 101. למחרת היום כתב שרת דברים נוספים על הנושא, שם, 2.11.1953, עמ' 106.

89 בן-אהרן, בעין הסערה, עמ' 236.

90 נראה לי שזו קביעה לא מדויקת והתהליך שהתחולל אצל לבון היה הפוך: כשלבון התקרב לעמדות האקטיביסטיות של בן-גוריון, קירב אותו האחרון לעניינים הביטחוניים. כאשר מונה לבון למלא מקום שר הביטחון, היו עמדותיו נציות.

מאתנו חשבו שהוא בלתי מתאים ביותר למשרד שהוא הרגיש עד מאוד. חסר היה את הניסיון הדרוש, וסבורים היינו שחסרו לו גם סגולות השיפוט הדרושות. לא רק אני אלא גם זלמן ארן, שאול אביגור ועוד כמה וכמה חברים ניסו-לשווא – להשפיע על בן-גוריון שיחזור בו מבחירתו ביורש הזה. כרגיל, הוא לא היה מוכן לשנות את דעתו.⁹¹

גולדה מאיר התבטאה בנושא זה עוד קודם פרסום ספרה, בדיסקרטיות ובפומבי. הנושא עלה בשתי שיחות פרטיות בינה לבן-גוריון. השיחה הראשונה התקיימה בנובמבר 1960, בעצם ימי 'פרשת לבון', ובן-גוריון רשם על כך ביומנו: 'גולדה [...] באו אליך – אשכול, זיאמה [ארן] וגולדה לתל-שומר (לפני לכתה לשדה-בוקר)⁹² להזהיר אותי מפני מינוי לבון'. את [הדברים] הנוראים שלבון עומד לעשות' הם שמעו משמעון פרס.⁹³ בן-גוריון ביקש מאשכול לרבר עם לבון 'אשכול דיבר – לבון הכחיש הכל'.⁹⁴

השיחה השנייה התקיימה בסתיו 1964. בן-גוריון אמר לגולדה מאיר כי ידע על טענותיה נגד מינוי לבון בסוף 1953, בימים שפרש מהממשלה. מאיר תיקנה אותו: 'אשכול, זיאמה וגולדה באו אצלי לתל השומר ולא לשדה בוקר וספרו לי שלבון יש לסלק'. על השאלה מדוע הוא מינה אותו לתפקידו ענה בן-גוריון לקונית: 'אני מתיחס לכל אדם באמונה עד שאני נוכח שאינו ישר'.⁹⁵

גם בפומבי דיברה גולדה מאיר על הנושא, וזאת בוועידה התשיעית של מפא"י בפברואר 1965. בנאומה היא פנתה לבן-גוריון ושאלה אותו: 'למה לא שמעת להצעתנו לפני שמינית את פנחס לבון לשר הביטחון? [...] הזהרנו אותך בעוד מועד. אולי לא היינו מגיעים להשתלשלויות מסוימות'. והיא פירטה: 'היינו אצלך, שלושה אנשים,⁹⁶ כששכבת בבית החולים "תל השומר".⁹⁷ [...] סיפרנו לך על דברים איומים המתרחשים, עליהם דיבר פעם אחת אשכול [ואתה] החרשת. האם לא אמרנו לך שהמדינה בסכנה?'. אולם זו היתה אזהרה מאוחרת, אחרי המינוי, שהרי הפגישה הנזכרת נערכה ב-1954, כשלבון כבר כיהן בתפקיד שר ביטחון. גולדה סיימה את דבריה בשאלות נוקבות: 'זה היה סוד? לא באנו אליך? לא אמרנו לך שהמדינה בסכנה?'⁹⁸

91 גולדה מאיר, חיי, ספרית מעריב, תל אביב 1975, עמ' 210.

92 המועד שציין בן-גוריון איננו מדויק: הוא אושפז בבית חולים בתקופת שהותו בשדה בוקר.

93 שמעון פרס כיהן אז כמנהל הכללי של משרד הביטחון (עד 1959). מיכאל בר-זוהר, הביוגרף של פרס, כתב כי פרס צידד במינויו של לבון לשר הביטחון, אולם חיש מהר הוא נקלע לחיכוכים מרים עמו. וראו: בר-זוהר, כעוף החול: שמעון פרס, ביוגרפיה, ידיעות אחרונות, תל אביב 2006, עמ' 135-136.

94 יומן בן-גוריון, 7.11.1960, אב"ג.

95 שם, 28.9.1964, אב"ג.

96 גולדה מאיר, לוי אשכול וזלמן (זיאמה) ארן.

97 בן-גוריון אושפז בבית החולים מ-30.5.1954-20.6.1954, עקב כאבי גב עזים ואחרי לחצו של משה דיין שיתאשפו. וראו: משה דיין, אבני דרך: אוטוביוגרפיה, עידנים ודביר, ירושלים ותל אביב 1976, עמ' 120. במהלך האשפוז ניהל בן-גוריון שיחות ופגישות עבודה, המתועדות ביומנו.

98 ישיבת הוועידה העשירית של מפא"י, ישיבה ג בערב, 17.2.1965 (תודתי להגי צורף שנתן לי את הפרוטוקול); משה מייזלס, 'יום "חשבון בלי פחד" בוועידת מפא"י', מעריב, 18.2.1965, וראו:

גם שאול אביגור התנגד למינויו של לבון לשר הביטחון, אולם הדבר היה בראשית 1955, לקראת התפטרותו של לבון מתפקידו – ולא בימים שהתמנה. משה שרת, ביומנו, מביא את דבריו של גיסו ומקורבו אביגור,⁹⁹ שהתייעץ עמו מה לעשות עם לבון, לאחר ששרת קיבל את מסקנות ועדת אולשן-דורי (ראו בהמשך). להערכת שרת, דברי אביגור היו חרמש מעיים, ושרת הגדירם 'לא רק תעודה קטלנית נגד נושאם אלא תעודת כבוד ותהילה לרצינותו של אומרם'. וכך אמר אביגור:

מינויו של לבון היה מלכתחילה חסר שחר והרה אסון. משום בחינה של אופי ומוסר אין הוא מסוגל לתפקיד של שר בטחון. בעומק נפשו הוא שונא את הצבא. הוא הביא את צה"ל לידי חורבן פנימי. המצב המוסרי בצבא הרוס עד היסוד. אי-האמון לשר הבטחון, הזלזול הגלוי בו והשנאה הכבושה אליו הם נחלת הקצונה הגבוהה כולה. הוא נעדר כל סמכות בעיניהם – מדינית או מוסרית.¹⁰⁰

יום לאחר השיחה עם שרת, נסע אביגור לשדה בוקר כדי להתייעץ עם 'הזקן'.¹⁰¹ בן-גוריון רשם את פרטי השיחה ביומנו: 'בא שאול. לדבריו יש לסלק פ.ל. [פנחס לבון]. הוועדה [ועדת אולשן-דורי] אמנם לא מצאה ראיות משפטיות אבל הרושם הברור הוא שהוא נתן הוראות. בצבא אין אמון אליו, יודעים שאין הוא אוהב [את] הצבא'.¹⁰² לפי רישום זה, אביגור דיבר עם בן-גוריון על הצורך החיוני לסלק את לבון ממשרד הביטחון; עם זה אין כאן אפילו רמז דק להתנגדותו של אביגור בשעתו למינוי, קודם שלבון הסתבך בפרשת 'עסק הביש'.

נקודה זו עלתה בשיחה בין בן-גוריון לאביגור, שהתקיימה בנובמבר 1960.¹⁰³ במהלכה הוזכרה פגישתם הקודמת, וזאת לאחר שאביגור קרא את דוח ועדת אולשן-דורי והגיע לידי 'שתי מסקנות ברורות שלבון לא יכל להיות שר-בטחון ואלוף-משנה בנימין גבלי לא יוכל להיות ראש אמ"ן'. ימים ספורים לאחר מכן 'הוזמן שאול על-ידי לשדה-בוקר',¹⁰⁴ ובפגישה אמר לבן-גוריון 'שלבון צריך ללכת' כי הוא 'זלזל בקצינים. לא יודע לדבר אתם'. בהמשך

טבת, קלב"ן, עמ' 28-29. ביומנו כתב בן-גוריון על מעמדו של לבון: 'באותו יום, 17 ביוני, היתה לי שיחה ממושכת עם לבון על יחסים עם הרמטכ"ל ומנהל המשרד. לבון הבטיח שהיחסים יסודרו' (יומן בן-גוריון, 22.6.1954, אב"ג). יש לציין כי בן-גוריון לא התייחס ביומנו לנאום מאיר; באותו יום רשם רק כי 'בימי הוועדה [...] כמעט שלא קראתי עתון כי הייתי טרוד בוועדה' (יומן בן-גוריון, 18.2.1965, אב"ג).

99 שרת היה נשוי לציפורה מאירוב, אחותו של שאול אביגור.

100 שרת, יומן אישי, ג, 26.1.1955, עמ' 685.

101 ביומנו כתב שרת: 'שאול אמר כי חשוב מאוד לשתף את ב"ג בהתייעצות. הוא עצמו נוסע אליו מחר' (שם, עמ' 686).

102 יומן בן-גוריון, 27.1.1955, אב"ג.

103 שם, 7.11.1960. באותו יום שוחח בן-גוריון על נושא זה עם גולדה מאיר.

104 לפי יומן שרת, יום אביגור את הביקור; לפי יומן בן-גוריון הוא זה שיום זאת.

השיחה העלה אביגור נושא שלא עלה בשיחה הקודמת: הוא האשים את בן-גוריון במינויו של לבון לשר הביטחון. 'אתה אחראי על כניסתו למשרד הבטחון', הטיח, 'אילו התייעצת – לא היית עושה את לבון לשר בטחון. ניסו להזהיר אותך מפני לבון. גולדה [מאירסון] דרשה מזיאמה [ארן] להזהיר אותי. [...] גם אשכול לא רצה בזאת, גם שאר החברים לא רצו בלבון. [...] זו היתה שגיאה איומה. כששמעתי על לבון למשרד הבטחון – התפלצתי.'

אביגור הוסיף והאשים את בן-גוריון גם במינויו של לבון למזכיר ההסתדרות;¹⁰⁵ ומכאן שהוא פסל אותו פסילה מוחלטת – בעיקר בשל אופיו: 'הוא איש עקר, לא בנה אף פעם שום דבר [...] מה שעשה בסו"ב [סולל-בונה]¹⁰⁶ לא הביא כל תועלת. [...] איש שמונע ע"י יצרים אפלים. אני [שאול] יודע כיצד מתנהל הועד-הפועל. זה משטר של רודנות. [...] איך יכלת למנות אותו למזכיר ההסתדרות? אם עשית משגה פטלי כזה – אתה יכול גם עכשיו לעשות משגים כאלה.'

המסקנה שעולה מדברי אביגור ברורה: הוא התנגד למינויו של לבון, ראה בו אסון ולא כיבד ולא העריך אותו; עם זה, לא מצאנו עדות ממשית המלמדת על התבטאות של אביגור כמתנגד למינוי בזמן אמת. זאת ועוד: בשנות השבעים דיבר על כך אביגור בראיונות שנערכו עמו. לדוגמה, בריאיון עם יגאל דוניץ מהמרכז למורשת בן-גוריון הוא אמר כי 'לבון אינו מתאים לתפקיד הן משום היותו זר לענייני הביטחון והן בשל אורח חייו ואופיו שהיה בעיניו מושחת ובלתי אחראי'.¹⁰⁷ אשוב ואדגיש כי כל העדויות הן עדויות שלאחר זמן, ואין תיעוד בן-הזמן המעיד על כך שבן-גוריון הוזהר בעת המינוי.

ז. הקמת הוועדה של שרי מפא"י הבכירים

את הרעיון להקים פורום מצומצם של שרי מפא"י העלה בן-גוריון אחרי הקמת הממשלה בראשות שרת; זה היה לאחר ביקורו של ארן בשדה בוקר, זמן קצר אחרי הקמת הממשלה, ביקור שנועד להזהיר את בן-גוריון מההתנהלות המסוכנת של לבון – האזהרה הראשונה שהגיעה לבן-גוריון בעת שלבון כבר כיהן כשר ביטחון. ביומנו כתב על כך בן-גוריון: 'זיאמה מלא חששות לדעות ולתכניות של לבון ומ.ד. [משה דיין].¹⁰⁸ בן-גוריון הגן על

105 לבון נבחר לכהונתו השנייה בתפקיד זה ביוני 1956.

106 ב-1958, בכהונה השנייה של לבון כמזכ"ל ההסתדרות, הוא הביא לחלוקת סולל-בונה לשלוש חטיבות עצמאיות: 'החברה לבניין ולעבודות ציבוריות', 'החברה לנמלים ועבודות חוץ' ו'כור תעשיות'. צעד זה חולל ויכוח קשה ומר.

107 אריה בועז, עלום ונוכח בכל: סיפור חייו של שאול אביגור, משרד הביטחון, תל אביב 2001, עמ' 361, הערה 3.

108 באותם ימים היו לבון ודיין בעלי ברית, וביומנו רשם בן-גוריון כחודש לאחר מכן כי 'לפתע [...] באו לבון ומשה דיין', יומן בן-גוריון, 26.3.1954, אב"ג.

הרמטכ"ל: 'אין מ.ד. אחראי, להיפך הוא מתנגד לרוב התכניות של פ.ל. אבל הוא חייל ועליו למלא פקודות, אם כי הוא מנסה לבטל אותן', והציע 'להקים ועדה מצומצמת (מ.ש., פ.ל., זיאמה וגולדה כשתשוב) להתייעץ על כל בעיות חוץ ובטחון כמעט יום יום'.¹⁰⁹ כחודש אחרי השיחה עם ארן שלח בן-גוריון מכתב לשרת ובו ההצעה להקים את הוועדה האמורה.¹¹⁰ שרת אימץ את ההצעה והודיע ללבון כי לא יסכים לאשר 'פעולה כלשהי בלי התייעצות של חברים', 'ניפגש חמישתנו – אני, הוא, אשכול, גולדה וזיאמה'. לבון נאלץ לקבל את הרעיון ב'עקימת שפתיים'.¹¹¹ הישיבה הראשונה של החמישה דנה בשאלה 'אם יש להגיב על מארבי המצרים או לחדול'; לפי דיווחו של שרת ביומנו, לבון היה מבורד: 'היינו ארבעה נגד אחד, עם כל הבדלי הנוסח והגוון בין הארבעה', והוא קיבל את הדין 'לעת עתה'. שרת ציין כי ליבון נושא כזה בפורום מצומצם הוא יעיל מאוד ויש בו שמירה מרבית על סודיות.¹¹² זו היתה הישיבה היחידה שצוינה ביומנו של שרת.¹¹³

הרעיון להקים ועדה כזו עלה שוב כאשר טיפל בן-גוריון בבעיה נוספת שהיתה קשורה ללבון: יחסיו המתערערים עם הרמטכ"ל, בעת אשפוזו של בן-גוריון בתל-השומר. ביומן שרשם אחרי שחרורו ציין בן-גוריון כי בכית החולים, 'ביום ב', 14 ביוני ביקרוני מ. דיין, אפי¹¹⁴ ונחמיה.¹¹⁵ מהם נודע לי על הקרע בין משה ובין פנחס'.¹¹⁶ הוא שוחח על כך עם שר הביטחון, '17 ביוני, היתה לי שיחה ממושכת עם לבון על יחסים [צ"ל: יחסיו] עם הרמטכ"ל ומנהל המשרד [פרס]. לבון הבטיח שהיחסים יסודרו'. היומן מלמד על העלייה לרגל אל בן-גוריון לבית החולים, עדות למצב הפוליטי ששרר בישראל ב-1954: מקור הסמכות לא היה ראש הממשלה שרת אלא 'האזרח הפשוט' דוד בן-גוריון, שנתפס כמבוגר האחראי, האב הבוגר היחיד המסוגל להפסיק את הקטטות הניטשות בין בניו. מה אירע בין שר הביטחון ובין הרמטכ"ל? לדברי דיין, ביוני 1954 הוא החליט להתפטר במחאה על שיטות העבודה של לבון, שמקבל החלטות צבאיות בלי להתייעץ עם אנשי

109 שם, 13.2.1954. הדברים מובאים אצל בר-זוהר, בן-גוריון, ב, עמ' 1023.

110 מבן-גוריון לשרת, שדה בוקר, 26.3.1954. המכתב פורסם ביומנו של שרת (28.3.1954), עמ' 418-419). בסיום המכתב טען בן-גוריון כי 'עכשיו תירדש עבודת-צוות' והציע לערוך 'ישיבות שבועיות של חברינו בממשלה, לדין ולעצה וביקורת עצמית והרדית בצוותא, ואולי התייעצות יותר דחופה של 4-5 חברים'.

111 שרת, יומן אישי, ב, 9.4.1954, עמ' 446-447.

112 שם, 11.4.1954, עמ' 451.

113 יומנו האישי של שרת הוא המקור היחיד כמעט שעוסק בפורום זה. בספר התעודות על שרת נזכרת הוועדה פעם אחת בלבד: היחסים בין שרת ללבון החריפו והוקמה ועדה של חמישה שרי מפא"י כדי לשפר את ההידברות ביניהם, וראו: לואיז פישר (עורכת), משה שרת: ראש הממשלה השני, מבחר תעודות מפרקי חייו (1894-1965), גנוז המדינה, ירושלים 2007, עמ' 498.

114 אפרים עברון כיהן באותם ימים כראש לשכת שר הביטחון פנחס לבון.

115 אל"מ נחמיה ארגוב שימש המזכיר הצבאי של שר הביטחון דוד בן-גוריון עד להתאבדותו בנובמבר 1957.

116 יומן בן-גוריון, 22.6.1954, אב"ג.

המטכ"ל ובניגוד לעמדת הרמטכ"ל. דיין אף התנגד לדרכו של לבון לפנות ישירות לקציני הצבא הבכירים, ולא באמצעות הרמטכ"ל.¹¹⁷ בשל כל אלו נפגש דיין עם בן-גוריון וסיפר לו על המשבר. הוא יעץ ש'לא לקפוץ', אך הסכים כי אי-אפשר לעבוד 'בשיטה גליציאנית'.¹¹⁸ לאחר השיחה הגיש דיין לשר הביטחון את התפטרותו בכתב: 'לדאבוני הרב עלי לבקשך להביא בפני הממשלה את בקשתי לשחררני מתפקיד ראש המטה הכללי'.¹¹⁹ בעקבות מכתב ההתפטרות יזם לבון שיחת פיוס עם דיין; סביר להניח שזה היה לאחר שיחתו של לבון עם בן-גוריון.¹²⁰ דיין סבר ש'היה ברור כי לבון החליט שעכשיו אין לקיים סיכסוך ואף אני רצייתי לגמור את המשבר. לבון גולל את כל אי-ההבנות על כתפי שמעון, הנמצא בחוץ לארץ'; אולם בתוכו פנימה חש ספקות באשר לפיוס: 'בשעה 3.00 נפרדנו איש לביתו בלחיצת ידיים: המשבר מחוסל – והענין אינו מסודר'.¹²¹ זה היה 'סכסוך פנימי' בין דיין ללבון, והממשלה¹²² וראש הממשלה¹²³ לא היו מעורבים בו ולא ידעו עליו כלל – לבר מבן-גוריון עצמו. השיחות שנערכו באותה תקופה בבית החולים הולידו הקמה של ועדה נוספת של שרי מפי"י הבכירים.

הספרים שנכתבו על התקופה האמורה ואישיה דנו בהקמת הוועדה במעורפל בלבד, ללא פרטים. בביוגרפיה של לוי אשכול כתב המחבר יוסי גולדשטיין כי אשכול, מאיר וארן פנו לבן-גוריון ושטחו לפניו 'את המצב העגום. וכמיוחד התלוננו בפני ראש הממשלה לשעבר על מקורבו, לבון'; בעקבות הפנייה הציע אשכול, לדברי המחבר, להקים 'ועדת שרים מיוחדת לענייני ביטחון ומדיניות חוץ' שחבריה יהיו 'מבכירי השרים בממשלה': שרת, אשכול, לבון, מאירסון וארן.¹²⁴ היא 'תקבל על עצמה את כל האחריות לענייני הביטחון'. הקמתה היא עדות קשה 'לאנרכיה השלטונית שפקדה באותם חודשים את צמרת המדינה, על כל שלוחותיה'.¹²⁵ על כך כתב חגי אשד בספרו, כי הרעיון להקמת הוועדה

117 שובתי טבת, משה דיין: ביוגרפיה, שוקן, ירושלים ותל אביב 1971, עמ' 421. המקרה האחרון שהרגיז את דיין היה הפנייה הישירה של שר הביטחון לאלוף דן טולקובסקי, מפקד חיל האוויר.

118 דיין, אבני דרך, עמ' 124. השיחה נערכה ב-14 ביוני וצוינה ביומנו של בן-גוריון. לבון נולד בגליציה.

119 מכתב ההתפטרות הוגש לשר הביטחון ב-15.6.1954, וראו שם.

120 שיחת לבון עם בן-גוריון נערכה ב-17.6.1954, ולמחרת התקיימה שיחתו עם הרמטכ"ל.

121 דיין, אבני דרך, עמ' 125.

122 בישיבת הממשלה הראשונה שנערכה אחרי יישוב הסכסוך התייחס לבון לרמטכ"ל כאמצעות העלאת נושא שונה לחלוטין: הוא דיווח כי דיין הוזמן לארצות הברית כאורח רשמי של הצבא. וראו: ישיבת הממשלה, 20.6.1954, א"מ.

123 בימי הסכסוך לא הזכיר אותו שרת כלל ביומנו האישי, ולו ברמז. וראו: שרת, יומן אישי, ב, 18.6.1954-14.6.1954, עמ' 546-548.

124 משפט זה אינו מדויק: הוועדה הורכבה משרי מפי"י הבכירים ולא משרי הממשלה הבכירים. בממשלה היו תשעה נציגי מפי"י, וחמישה בלבד היו בוועדה. ארן היה חבר בוועדה, אף שהיה שר בלי תיק – עדות למעמדו הבכיר.

125 יוסי גולדשטיין, אשכול: ביוגרפיה, כתר, ירושלים 2003, עמ' 368.

עלה לנוכח היחסים העכורים בין שרת ללבון; הוא טען כי את הקמתה יזם איסר הראל, שהגדיר את היחסים הללו במילים קשות: 'שנאת אחים', 'טירוף' ו'מלחמת הכל בכל'.¹²⁶ מיכאל בר-זוהר בספרו הדגיש כי שרי מפא"י תמכו בהקמת הוועדה כדי למנוע משרת את ההשפלה הפומבית בישיבות הממשלה, כשלבון היה משלח בו חצי לעג וזלזול. יתר על כן, טען בר-זוהר, ענייני ביטחון הוכרעו בוועדה ולא הובאו כלל לממשלה. קיום הוועדה נשמר בסוד כמוס, זאת מאחר שפעלה בניגוד לכללי הדמוקרטיה הבסיסיים.¹²⁷ בדברים שכתב בן-גוריון עצמו אפשר למצוא רק אזכור אחד של הוועדה, וזאת במכתב ששלח בספטמבר 1964 לראש הממשלה אשכול.¹²⁸ במכתב נאמר 'שרק בזמן האחרון נודע לי' כי בימי המתיחות העזה בין שרת ללבון, 'שהגיעה לאי-הידברות ביניהם', הוקמה ועדת שרים מפלגתית של חמישה שרים. היא דנה 'על הדברים שהיו שנויים במחלוקת בין רזה"מ ובין שה"ב [שר הביטחון], וגם דנתם על העניינים כש"העסק ביש" החל בוער'.¹²⁹ הוועדה נועדה להפקיע מידי לבון את הסמכות המלאה בענייני ביטחון. כמובן, הוא התנגד להקמתה, אך לא היתה לו בררה 'מאחר שצמרת מפא"י הבכירה תמכה בהצעה באופן גורף'.¹³⁰ בתהליך שהביא להתפטרותו של לבון נודע משקל לוועדה זו ועוד אעסוק בכך בהמשך.

ח. לקראת ההתפטרות

בפרק זה יידונו עיקריו של התהליך שהביא להתפטרותו של לבון ממשד הביטחון; לא אעסוק כאן בכל פרטי התהליך.

1. מסקנות ועדת אולשן-דורי ומשמעותן. בינואר 1955 החליט ראש הממשלה שרת להקים ועדת חקירה 'לבירור מידת האחריות הרובצת על שלטונותינו למאסר קבוצת יהודים במצרים מאשר אשר משפטם מתנהל עכשיו בבית הדין הצבאי בקהיר'.¹³¹ חברי הוועדה היו יצחק אולשן, נשיא בית המשפט העליון, ויעקב דורי, הרמטכ"ל הראשון. עצם הקמתה של הוועדה ופעולתה היו סודיים ביותר.¹³² ואפילו שרי הממשלה לא ידעו

126 חגי אשר, מי נתן את ההוראה: "העסק הביש", פרשת לבון והתפטרות בן-גוריון, עידנים, תל אביב 1979, עמ' 45. משה דיין כתב כי הוועדה הוקמה כדי לעצור את ההתדרדרות ביחסים בין שרת ללבון. וראו: דיין, אבני דרך, עמ' 139.

127 בר-זוהר, בן-גוריון, עמ' 1023.

128 מבן-גוריון לאשכול, שדה בוקר, 9.9.1964, אב"ג.

129 להערכתי בן-גוריון התכוון לדיוני הוועדה בימי ועדת אולשן-דורי, בינואר 1955.

130 יוסי גולדשטיין, גולדה: ביוגרפיה, הוצאת אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, באר שבע 2012, עמ' 323.

131 כתב המינוי של הוועדה, 2.1.1955, שרת, יומן אישי, ג, עמ' 620.

132 בכתב המינוי הודגש כי הוועדה היא סודית.

על קיומה. חבריה פעלו מהר והגישו את מסקנותיה בתוך עשרה ימים.¹³³ עם זה, מסקנות הוועדה לא פתרו לדעת שרת את 'בעיית לבון', דהיינו את תפקודו, בשל שתי סיבות: (א) ועדת אולשן-דורי לא היתה ועדה משפטית, ואולשן הדגיש את הדבר בזיכרונותיו; מסקנות הוועדה לא היו אמורות אפוא 'להוות פסק-דין, או החלטה מוסמכת כעין שיפוטית, פרט לחוות דעת לצרכיו של שרת'.¹³⁴ (ב) המסקנה העיקרית של הוועדה היתה 'תיקו', כלומר חברה לא הגיעו לידי מסקנה חד-משמעית 'מי נתן את ההוראה'. מסקנה זו נכתבה בזהירות רבה:

בסיכומו של דבר הננו מצטערים שאין באפשרותנו לענות על השאלות שהוצגו לנו ע"י ה"מ. אין לנו אפשרות לומר אלא כי לא שוכנענו למעלה מכל ספק המתקבל על הדעת כי ראש אמ"ן לא קיבל הוראות משר הבטחון, עם זאת איננו בטוחים כי שר הבטחון אמנם נתן את ההוראות המיוחסות לו.¹³⁵

2. התלבטותו של שרת. לאחר שוועדת אולשן-דורי הגישה את מסקנותיה התגברה התלבטותו של משה שרת אם לפטר את לבון או לאו. על אף הדברים הקשים שכתב על לבון ביומנו, פעלו אצל שרת נימוקים כבדי משקל נגד הפיטורים, ובהם החשש שפיטורי לבון עלולים להביא נזק גדול למפא"י, שעמדה ערב שלוש מערכות בחירות: להסתדרות, לכנסת ולרשויות המקומיות (המערכת המשולשת הראשונה בקורות המדינה).¹³⁶ שרת העלה חששות אלו ביומנו וכתב כי ההתפטרות 'תהיה פצצה שתגרום מדנים והתערעורת במפלגה, שמצבה הפנימי חמור ומחמיר ממילא', והמהומה לקראת הבחירות תנוצל 'באופן הממאיר ביותר נגד המפלגה'.¹³⁷ גם ראובן ברקת¹³⁸ תיאר בשיחתו עם שרת את מצב המפלגה במילים דומות: 'המפלגה על סף התפוררות, ואם לא יקרה נס זו בוא תבוא לאחרי הבחירות [...] סילוקו של לבון [...] יהיה אסון שיחיש את הקץ'.

3. עמדתו של בן-גוריון. נימוק רציני נוסף נגד החלפתו של לבון היה טמון בעמדתו של בן-גוריון. כבר בקיץ 1954 התבקש בן-גוריון לשוב לשלטון,¹³⁹ והדבר שב ועלה בדצמבר 1954. ביומנו הוא כתב: ארן ביקש ממנו לחזור למשרד הביטחון משום שהוא 'חרד

133 מסקנותיה נחתמו ב-12.1.1955.

134 יצחק אולשן, דין ודברים, שוקן, ירושלים ותל אביב 1978, עמ' 273.

135 שרת, יומן אישי, ג, עמ' 665.

136 באותה השנה – 1955 – התקיימו שלוש מערכות בחירות: במאי להסתדרות וביולי לכנסת ולעיריות.

137 שרת, יומן אישי, ג, 26.1.1955, עמ' 685-686.

138 שם, 25.1.1955, עמ' 682-683; ראובן ברקת (1906-1972) היה אז ראש המחלקה המדינית בהסתדרות, ולאחר מכן שימש מזכ"ל מפא"י (1962-1966) ויו"ר הכנסת השביעית (1969-1972).

139 שלושה מראשי מפא"י, חברי הכנסת שמואל דיין, קדיש לוז ומרדכי נמיר, באו לשרה בוקר 'לדרוש שוב', ובן-גוריון השיב תשובה נחרצת: 'לא אשוב', יומן בן-גוריון, 13.7.1954, אב"ג; הוא ציין כי את המשלחת יום שמואל דיין, אביו של משה.

למצב הפנימי [...] בממשלה. חושש שפנחס [לבון] יסבך ובשמו ובשם גולדה דורש שובי'. כן-גוריון לא קיבל את הבקשה והתנה את חזרתו בשיטת הבחירות: 'אשוב – אם יתקן המשטר, אם לא – אעסוק בהגברת [ה]תנועה החלוצית'.¹⁴⁰ בסוף ינואר 1955 עלה הנושא שוב, בטענתו של אביגור כי 'מוטלת חובה קדושה על ב"ג, כנושא באחריות לבחירת לבון כיורשו, לחזור במצב נורא זה לממשלה ולנטול לידו את תיק הבטחון'.¹⁴¹ בשיחה שנערכה בין כן-גוריון לאביגור הציע אביגור 'שאקבל משרד הבטחון', ותשובתו של כן-גוריון היתה: 'הצעתו לא באה בחשבון. אם כי הצבא הוא הדבר היקר ביותר במדינה – אבל יש בעיות חמורות של המדינה [...] בלי שנוי האקלים המוסרי והמשטר במדינה – מי יודע מה צפוי לנו'.¹⁴² שרת, שהכיר את עמדתו של כן-גוריון, כתב שאין מי שיחליף את לבון כי 'המחשבה על ב"ג היא חלום שוא' והרעיון להחליף את לבון מתנפץ 'אל הסלע הזה של העדר מחליף'.¹⁴³

4. מועמדותו של אביגור. בעקבות מסקנות ועדת אולשן-דורי עלה הרעיון למנות את אביגור לשר הביטחון במקום לבון. לא ברור מי יזם את הרעיון, אך הדבר העיד על תחושת הדמדומים ששררה באותם ימים.¹⁴⁴ במכתב ששלח כן-גוריון לאביגור עשר שנים בערך לאחר מכן, טען כן-גוריון, כנראה בטעות, כי הוא יזם את הרעיון בשיחה עם משלחת של ראשי מפא"י.¹⁴⁵ גרסה שונה טוענת כי כן-גוריון שמע את ההצעה מאיסר הראל; הוא סיפר עליה לדיין, והלה התייחס לרעיון בזלזול: 'רואים אותו כעובר בטל'.¹⁴⁶ לדברי שרת, הראל דרש מבן-גוריון להסכים 'להחלפת לבון לאלתר ולמינוי שאול [אביגור] במקומו'.¹⁴⁷ רעיון זה ירד מיד מעל הפרק, ובן-גוריון הזכיר זאת ביומנו ביום שהסכים לקבל את תיק הביטחון: 'שואל מסרב לקבל ואין קנדידט אחר'.¹⁴⁸ זו היתה נקודה מרכזית בהחלטתו של כן-גוריון לשוב לתפקיד.

- 140 יומן כן-גוריון, 12.12.1954, אב"ג. כן-גוריון עסק אז בשינוי שיטת הבחירות, ללא הצלחה.
- 141 שרת, יומן אישי, ג, 26.1.1955, עמ' 685.
- 142 יומן כן-גוריון, 27.1.1955, אב"ג.
- 143 שרת, יומן אישי, ג, 26.1.1955, עמ' 686. על אשכול בתור מועמד לתפקיד כתב שרת: 'אשכול לא יסכים בשום פנים'.
- 144 הביוגרף של אביגור ציין כי 'על הצעת המועמדות קיימות גרסאות שונות', וראו: בועז, עלום ונוכח בכל, עמ' 302.
- 145 כן-גוריון טעה כנראה והתייחס למשלחת שהגיעה אליו כמה חודשים קודם לכן, של חברי הכנסת שמואל דיין, לוז ונמיר. במהלך השיחה הציע כן-גוריון למנות את אביגור לשר הביטחון, והעביר כפי הנראה את ההצעה לשרת דרך נחמיה ארגוב 'או בדרך אחרת', וכאמור ציין זאת במכתבו לאביגור לאחר עשר שנים ויותר, וראו: מבן-גוריון לאביגור, 9.9.1965, אב"ג.
- 146 יומן כן-גוריון, 25.1.1955, אב"ג.
- 147 שרת, יומן אישי, ג, 25.1.1955, עמ' 681. הראל הציע זאת לבן-גוריון יום קודם לכן. השיחה לא צוינה ביומנו.
- 148 יומן כן-גוריון, 17.2.1955, אב"ג.

5. התפטרותו של לבון. בראשית פברואר 1955 שלח לבון לשרת מכתב סודי ובו הודיע על כוונתו להתפטר.¹⁴⁹ המכתב נכתב בעקבות שני אירועים שונים לחלוטין: תליית הנידונים בקהיר;¹⁵⁰ ומשלחת של ראשי מפא"י שנסעה לשדה בוקר להתייעץ עם בן-גוריון,¹⁵¹ מאחורי גבו של לבון.¹⁵² במכתב שידר לבון מסר חריף, את תחושתו כי היה למצורע: 'בהתנהגותך ובהתנהגות חברים הוצאתם אותי באופן שיטתי ומכוון מכלל החבורה ומכלל האחריות המשותפת. נהגתם בי כפי שנוהגים בפגע רע, שאין יודעים איך לסלקו במינימום של סיכון'. המכתב מסתיים בהודעתו של לבון כי 'אינני מוכן עוד להיות חבר לאנשים שחיסלו את חברותם אתי. הנני מודיע לך על התפטרותי מתפקידי כשר בטחון ומחבר הממשלה'. כפי שנאמר לעיל, לבון השתמש לא מעט בנשק ההתפטרות; גם עתה ניסה לשפר את מעמדו ולממש את מטרתו – הדחתם של גיבלי ופרס מתפקידם וצמצום סמכויות הרמטכ"ל. לדברי טבת, חבריו היו מוכנים לקבל חלק מדרישותיו, 'אולם לבסוף דחו אותן. לוא הסתפק בתנאים צנועים יותר, קרוב לוודאי שהיה יוצא מהמערכה כשידו על העליונה'.¹⁵³

אולם באותם ימים לא היה מעמדו הפוליטי של לבון מזהיר כבעבר, בעת שהיה כוכב עולה. עתה נראה בשיא חולשתו – מבודד וממורמר. האם באמת התכוון להתפטר או שמא רק רצה לבטא את תחושותיו הכבדות? הרי המכתב היה סודי ולא רשמי? הדבר כלל אינו ברור. מכל מקום, לבון הניח אקדח טעון על השולחן – והוא ירה כשבועיים לאחר מכן. אמנם הוא היה שועל פוליטי מנוסה, אך עם זה לא הבין כי נשק ההתפטרות עלול להיות קטלני בשבילו, כשהוא מצוי בעמדת חולשה. יש להדגיש כי החלטת ההתפטרות היתה של לבון עצמו והיתה חוליה חשובה ביותר בתהליך כולו. במידה רבה שיחק לבון לידי עמיתיו-יריביו.

6. תפקיד 'ועדת החמישה' בתהליך ההתפטרות. מכתב ההתפטרות של לבון נידון בעיקר ב'ועדת החמישה' (שרת, אשכול, גולדה, ארן. לבון היה החבר החמישי). למעשה חזר עניינו של לבון, בעצם הגשת ההתפטרות, לשיבות של ועדת השרים הבכירים – כפי שאבחן טבת בספרו.¹⁵⁴ קודם לכן הוא הודר משיבותיה, לרבות ישיבות שדנו בגורלו

149 שם, ג, 2.2.1955, עמ' 701-703. לבון שלח העתקים של המכתב לחברי 'ועדת החמישה' (השרים אשכול, מאיר וארן) ולבן-גוריון. הדבר מובא בכמה מחקרים, כמו: כפכפי, לבון, עמ' 263-264; בר-זוהר, בן-גוריון, עמ' 1061-1063.

150 שני הנידונים הקשורים ל'עסק הביש', ד"ר משה מרזוק ושמואל עזר, נתלו ב-31.1.1955.
151 המשלחת הגיעה לשדה בוקר ב-1.2.1955 וכללה את שרת, אשכול, מאיר וארן. בן-גוריון לא ציין זאת ביומנו ושרת רשם בקצרה: 'לשדה-בוקר, השיחה, טענות והתאנויות לנאומים'. וראו: שרת, יומן אישי, ג, 1.2.1955, עמ' 700.

152 שבת טבת טען כי בהתייעצות בשדה בוקר ארבעה מהמשתתפים (מתוך חמישה – כולל בן-גוריון) לא תבעו את הדחתו מתפקידו (טבת, קלב"ן, עמ' 181).

153 שם, עמ' 183.

154 שם, עמ' 186.

שלו.¹⁵⁵ בישיבה הראשונה של ועדה זו הציג שרת¹⁵⁶ את עמדתו: 'לחייב הישארותו של לבון אך לשלול את תנאיו' וציין גם כי 'בשום פנים לא אקבל עלי אחריות לפיטורי פרס ולתיקונים מהפכניים בארגון המטכ"ל'. ארן ומאיר תמכו בו לחלוטין, ואשכול – 'לא תקיפות יתרה'. בישיבה הבאה¹⁵⁷ ניכר כיוון דומה: לבון טען כי 'שום מרות מפלגתית לא תוכל לחייבו לעבוד עם אנשים שהם אויביו בנפש', ושרת השיב לו כי חובתו 'להחזיק מעמד גם במצב אומלל לכל הדעות'. בישיבה נוצרה חזית אחידה, כאשר גם אשכול תמך לחלוטין בשרת ו'ניסה לשדל את פנחס כי יקבל את הדין'.¹⁵⁸ אחרי שתי הישיבות, היתה התפטרותו של לבון בלתי נמנעת.

7. החזרתו של בן-גוריון למשרד הביטחון. לבון התפטר ב-17 בפברואר 1955, ועד לאותו יום התעקש בן-גוריון שלא לשוב לתפקיד שר הביטחון. על השינוי בעמדתו, שהתחולל באותו יום, מעידים הדברים שרשם ביומנו: בשמונה בוקר הגיע אליו נחמיה ארגוב ואמר לו כי 'משה [דיין] ביקש ממנו לגשת אלי בהקדם ולמסור לי כי פ.ל. [פנחס לבון] עומד על ההתפטרות ועל הגשת טענותיו לממשלה ולועדת חוץ',¹⁵⁹ וכי אביגור סירב לקבל את התפקיד באופן מוחלט. במהלך היום קיבל בן-גוריון משלחות רבות שעלו לרגל לשדה בוקר, כמו נציגי בעלי המלאכה – הוא ציין ביומנו כי 'שוחחנו שעה ארוכה על צרכיהם ואפשרויותיהם'. בסוף היום הגיעה אליו במפתיע הבקשה להצטרף לממשלת שרת,¹⁶⁰ כדברי שפרינצק: 'שעה לפני שסודר העניין לא שיער ב"ג בעצמו שיקרה והוא יצרף פתאום את עצמו לממשלה הנוכחית'.¹⁶¹

בערב הגיעו גולדה ונמיר אל בן-גוריון, דיווחו לו על 'משבר בבטחון' והודיעו לו כי לבון הולך בהחלט ואין איש'. השניים ביקשו ממנו לשוב למשרד הביטחון, והוא הגיב בהתרגשות: 'נפעמתי. החלטתי שעלי לקבל הדרישה ולשוב למשרד הבטחון. הבטחון והצבא קודמים לכל'.¹⁶² בישיבת הממשלה שדנה בצירוף של בן-גוריון לממשלה תיאר

155 למשל: שרת, יומן אישי, ג, 26.1.1955, עמ' 686.

156 שם, 6.1.1955, עמ' 705-706.

157 ישיבה זו, ב-12.2.1955, היתה האחרונה, וראו: שם, עמ' 721-723.

158 כלומר, לא לפטר את פרס.

159 יומן בן-גוריון, 17.2.1955, אב"ג. לבון לא הביא את טענותיו לפני חברי ועדת החוץ והביטחון של הכנסת. ישיבת הוועדה, שנערכה יום אחרי הדיון בכנסת על חילופי שרי הביטחון, דנה ב'חוק העיטורים' בהמשך לדיון ב-14 בפברואר 1955, וראו: ישיבת הוועדה, 22.2.1955, א"מ א-10/7564. יש להדגיש כי הוועדה לא דנה כלל בהתפטרות שר הביטחון; הישיבה האחרונה שלבון השתתף בה התקיימה ב-18.1.1955 ועסקה בעיקר בהתאבדות הטרגית של אורי אילן בכלא הסורי. את אזכור הישיבה, שמביאה כפכפי בספרה (לבון, עמ' 267, 490), שהתקיימה לדבריה ב-21.2.1955, לא מצאתי כלל בארכיון המדינה.

160 'ההזמנה לשדה-בוקר באה במפתיע', מעריב, 17.2.1955.

161 ממכתב של יוסף שפרינצק, 3.3.1955, שפירא (עורך), אגרות יוסף שפרינצק, ג, עמ' 85.

162 יומן בן-גוריון, 17.2.1955, אב"ג. ביוני 1956 הוא כתב על כך מפורשות: 'היו לי נימוקים אישיים ואחרים להמשיך בעבודתי בשדה בוקר, אולם החשש מירידת המורל בצ.ה.ל. הכריע את הכף', וראו: מבן-גוריון לקבוצת חברים (שמות לא מצוינים), 28.6.1956, אב"ג, התכתבות.

משה שרת את השליחות של מאירסון: היא היתה מוכנה 'לקבל על עצמה את הטורח והמאמץ הרב – הן הגופני והן הנפשי – לנסוע בכל הדחיפות לשדה-בוקר ולמסור משאלתי זו לדוד בן-גוריון'. היא בישרה מיד לראש הממשלה כי בן-גוריון מוכן לחזור למשרד הביטחון והוא תיאר את תגובתו במשפט קצר: 'גל של אושר עברני'.¹⁶³ בשעה 23:00 בלילה בישר משרד החדשות לציבור הישראלי על שובו של בן-גוריון למשרד הביטחון. הציבור היה מופתע לחלוטין משום שהדרמה הגדולה, שהתחוללה קודם לכן, הוסתרה מעיניו לחלוטין; כך למשל, זמן קצר קודם שובו (ב-27 בינואר 1955) סירב בן גוריון לשוב לתפקיד על אף קביעתו כי 'הצבא הוא הדבר היקר ביותר במדינה' – ועתה נקט ביטוי דומה וטען שבשל כך נעתר לבקשה. ובאמת נשאלת השאלה, מדוע נעתר עתה? הטעם העיקרי היה יחסו ללבון ולמינויו, שהיה מינוי שלו. אתמקד כאן בשלושה היבטים הכרוכים בכך.

(א) בתקופת מאבקו של לבון בשרת בראשית 1955 תמך בן-גוריון בלבון והתנגד להדחתו. כאשר נאם לבון בכנסת ואמר כי ישראל 'חיה על-פי שני חוקים [...] החוק הבינלאומי [...] [ו]החוק הטבעי של הגנה עצמית',¹⁶⁴ זו היתה תגובה לשאלה הרטורית של שרת, האם ישראל היא 'מדינה של חוק או של שוד',¹⁶⁵ – ואז שלח לו בן-גוריון פתק ברכה: 'פנחס – יישר כוחך על דברייך בכנסת אתמול'. הפתק 'עשה לו כנפיים'¹⁶⁶ וגרם ללבון להניח שבן-גוריון יתמוך בכל דרישותיו, כולל הדחת פרס והגבלת דיין, ולכן החליט לכתוב את מכתב ההתפטרות.¹⁶⁷ ייתכן שטמון כאן אחד משורשי המרידות המאוחרת, בשנות השישים, של לבון כלפי בן-גוריון.

(ב) כל עוד כיהן לבון בתפקידו סירב בן-גוריון להיענות לבקשות לחזור למשרד הביטחון; בישיבת צמרת מפא"י בשדה בוקר, ב-1 בפברואר 1955, הוא אף דחה את בקשתו של שרת לתמוך בהחלפת לבון,¹⁶⁸ שכן בעיניו היתה תמיכה בהדחת לבון משום הודאה בכישלוננו שלו. מכל אלו עולה כי 'הזקן' נעתר לבקשה לשוב למשרד הביטחון רק משהתברר לו כי 'לבון הולך בהחלט' (ההדגשה שלי).

(ג) בן-גוריון חש כי הוא חייב לתקן את הנזקים שגרם לבון, שכן היתה זו אחריותו שלו. עיתון הארץ הקדיש לכך מאמר מערכת וטען כי ייתכן שהוא 'הרגיש את עצמו חייב לתקן את הנזקים שכהונתו של מר לבון גרמה למדינה – כי הרי היה זה מר בן-גוריון שקבע את מר לבון כיורשו הארעי במשרד הביטחון'.¹⁶⁹

163 ישיבת הממשלה ב-20.2.1955, א"מ.

164 ישיבת הכנסת, 25.1.1955, דברי הכנסת, 17, עמ' 656. דבריו נאמרו בתשובה להצעה לסדר היום של הכנסת שהגיש אריה אלטמן מתנועת החרות.

165 דבריו בדיון בכנסת, 17.1.1955, שם, עמ' 592.

166 טבת, קלב"ן, עמ' 174.

167 שם, עמ' 183.

Gabriel Sheffer, *Moshe Sharett: Biography of a Political Moderate*, Oxford University Press, New York 1996, p. 706

169 'מר לבון התפטר, מר בן-גוריון חוזר', הארץ ('מיום ליום'), 18.2.1955.

8. המעורבות של שפרינצק בהחזרתו של בן-גוריון. ספרי המחקר לא עסקו במעורבותו של שפרינצק בהחזרתו של 'הזקן' למשרד הביטחון, חרף החשיבות שנודעה לה.¹⁷⁰ בשיחה של שרי מפא"י הבכירים עם בן-גוריון בעת אשפוזו בתל-השומר ביטא שפרינצק את ביקורתו על ההתנהלות של לבון בתפקיד שר הביטחון, וטען כי 'בשבילו לבון נפסל לחלוטין'.¹⁷¹ הוא אף יזם את המשלחת של בכירי מפא"י לבן-גוריון בשדה בוקר.¹⁷² בשלב הבא, בתהליך של החזרת בן-גוריון לתפקיד, היתה מעורבותו רבה יותר: בשיחתו עם שרת, יום קודם שובו של בן-גוריון לממשלה,¹⁷³ הצהיר שפרינצק 'כי לא איכפת לו כלל גורלו של לבון – כל דאגתו היא לעתיד הצבא. הצבא זהו העם, זוהי המדינה'.¹⁷⁴ אסור למוטט את רוחו. [...] ב"ג חייב להיות שר הבטחון'. הוא פנה לשרת ושאלו אם הוא מוכן לקבל את בן-גוריון לממשלתו בתפקיד שר הביטחון; שרת השיב חד וחלק: 'ללא כל פקפוק, בלב שלם!'. בעקבות התשובה החל שפרינצק לעבור בין האישים המרכזיים במפא"י ולהשמיע באוזניהם את ה'אני מאמין' שלו בדבר 'זיתור' על לבון והחזרת בן-גוריון. נמיר, שהיה אחד מהם, נסע לשדה בוקר כדי לשכנע את בן-גוריון. על מעורבותו של שפרינצק אפשר ללמוד גם ממכתבו לאלהו אילת, השגריר בלונדון,¹⁷⁵ ובו הוא מספר כי בצמרת מפא"י נוצרה תחושה כאוטית: שרת לא היה מסוגל להיענות לדרישות של לבון להגביל את דיין ולפטור את פרס 'המבוכה הייתה גדולה וגוררת שערורייה רכתי ודמורליזציה [...] כל "השליטים" שלנו היו אובדי-עצות ורפויי-מעשה'. לנוכח המצב, הוא נעשה ל'כליף לשעה' (לפי הגדרתו) ולחץ 'שהעניינים יסודרו במשך 36 שעות ויסיימו בהתייצבותו של ב.ג. בראש הביטחון'.

שפרינצק ציין כי הוא יהיה 'רק שר הביטחון' ולא ראש הממשלה.¹⁷⁶ לדבריו, הוא יזם את כל התהליך:

ה'מקורבים למלכות' ביטלו את כל פרטי הצעותי ככלתי-מציאותיים, אולם באי-ביררה הלכו על-פי צווי תוכנית, ומקץ 36 שעות בדיוק חלף המשבר וסודר העניין

170 בר-זוהר כתב על כך בקיצור רב: 'אחד הפעילים ביותר במהלך זה [החזרת בן-גוריון למשרד הביטחון] היה יוסף שפרינצק. דווקא הוא, שהיה יריבו של בן-גוריון במפלגתו, הגיע למסקנה שיש להחזירו, וראו: בר-זוהר, בן-גוריון, ב, עמ' 1064. כפכפי ציטטה משפט קצר ממכתבו לשגריר אילת (כפכפי, לבון, עמ' 265).

171 הדבר לא עלה בשעתו אלא בשיחה בין בן-גוריון למאיר, שנים אחר כך, וראו: יומן בן-גוריון, 28.9.1964, אב"ג.

172 טבת, קלב"ן, עמ' 208. על משלחת זו ראו לעיל. כאמור, בן-גוריון רשם ביומנו כי את הפגישה יזם שמואל דיין. בין שפרינצק לשמואל דיין, אנשי העלייה השנייה וחברי הפועל הצעיר שררו קשרים הדוקים.

173 שרת, יומן אישי, ג, 16.2.1955, עמ' 736-737.

174 שפרינצק היה אב שכול. בנו, אהרן דוד, שהיה טייס, נפל במלחמת העצמאות.

175 משפרינצק לאלהו אילת בלונדון, 3.3.1955, שפירא (עורך), אגרות יוסף שפרינצק, ג, עמ' 85.

176 ביום השבעתו של בן-גוריון אמר לו שפרינצק כי עליו 'לתת למשה [שרת] להיות ראש הממשלה', טבת, קלב"ן, עמ' 215.

והמשלחת שהלכה לשדה-בוקר טלפנה בזה הלשון: תגידו לשפרינצק שאחרי משא-מתן מייגע סיכם ב.ג.: 'תודיעו לשפרינצק שאני נענה לדרישתו'.¹⁷⁷

בסיום מכתבו הגדיר שפרינצק את מעורבותו כ'דבר פרדוכסלי': הוא, 'הפועל-צעיר'ניק',¹⁷⁸ מפלגתו של לבון, 'נהיה לדיקטטור והוא הוא (ללא שינוי השקפות ויחסים) ורק מתוך Raison d'Etat הניע והשיב את ב.ג. לממשלה'. בן-גוריון עצמו לא התבטא מעולם בעניין זה וסביר להניח כי בקשתו של שפרינצק עשתה עליו רושם רב, שהרי הוא היה יריבו הפוליטי המר שנים רבות.¹⁷⁹

בדיון בכנסת על חילופי השרים במשרד הביטחון שיבחה שרת את לבון במילים רמות. לדבריו, בכהונתו בתפקיד שר הביטחון היתה לו 'יד יוזמת, ממריצה ומכוונת בשורה ארוכה של הישגים ושיפורים במערכת ביטחון המדינה, ובראש וראשונה בהגברת עוצמתו, בהשבחת איכותו ושכלול ציודו של צה"ל'.¹⁸⁰ ראש הממשלה לא הגיב ולו במילה אחת לדרימה הגדולה שהביאה אותו לפרוש מתפקידו הרם.

לאחר חילופי השרים רווחה הדעה כי צעד זה מסייע למפא"י לקראת הבחירות; ויתרה מזו, הצעד ננקט כדי לסייע לה. דעה זו היתה שונה לחלוטין מן העמדה שביטא שרת ביומנו קודם לכן.¹⁸¹ מאמר המערכת של הארץ ביטא היטב את הקשר בין שיבתו של בן-גוריון לממשלה ובין ההיבט המפלגתי:

מותר להניח, כי שיקולים מפלגתיים של צמרת מפא"י השפיעו על מר שרת לפנות אל מר בן-גוריון וכן על החלטתו של מר בן-גוריון להיענות לפנייה זו. שיבתו של מר בן-גוריון לממשלה יש בה כדי ללכד את שורות מפא"י וכדי להעמיד חזית חזקה מול פני סיעות השמאל המתכוננות להתמודד במפא"י במערכת הבחירות ושינסו דווקא להפוך את ענייני הביטחון לאחד הנושאים העיקריים של תעמולתן.¹⁸²

אחרי פרישתו של לבון ובעקבות שובו של בן-גוריון למשרד הביטחון השתנה מערך הכוחות הפנימי. כשלבון כיהן בממשלתו היתה לשרת אפשרות סבירה לנקוט מדיניות מתונה למדי, אך שיבתו של בן-גוריון 'היטתה מיד את הכף לטובת "האקטיביסטיים"'.¹⁸³

177 שפירא (עורך), אגרות יוסף שפרינצק, ג, עמ' 85.

178 למעשה שפרינצק הנהיג את המפלגה, וראו: חזן, מתינות, עמ' 26-27.

179 על היריבות בין שפרינצק לבן-גוריון מצויות דוגמאות רבות. בולטת בהן פרשת המועמדות לנשיאות המדינה ב-1952, אחרי מותו של הנשיא חיים וייצמן: שפרינצק היה מועמד טבעי לתפקיד, אך הוא לא נבחר מאחר שבן-גוריון רצה לחסום אותו והציע את יצחק בן-צבי. ראו: חגי צורף (עורך), יצחק בן-צבי – הנשיא השני: מבחר תעודות מפרקי חייו (1884-1963), ארכיון המדינה, ירושלים, 1998, עמ' 402.

180 ישיבת הכנסת ב-21.2.1955, דברי הכנסת, 17, עמ' 859.

181 שרת, יומן אישי, ג, 26.1.1955, עמ' 685-686.

182 'מר לבון התפטר, מר בן-גוריון חוזר', הארץ ('מיום ליום'), 18.2.1955.

183 בני מוריס, מלחמות הגבול של ישראל, 1949-1956, עם עובד והמכון למחקר ע"ש הרי"ס' טרומן, האוניברסיטה העברית, תל אביב, 1996, עמ' 354.

הוא מיהר לבצע את תכניותיו – שהיו גם התכניות של הרמטכ"ל משה דיין. ב-27 בפברואר 1955, פחות משבוע לאחר חזרתו, יצא 'מבצע עזה' לפועל והוא הסלים מאוד את יחסי הגבול בינינו ובין מצרים. משה שרת, שעשה הכול כדי להחזיר את בן-גוריון לממשלה ולמשרד הביטחון, ציין ביומנו שידע היטב כי ביום החזרתו 'פרשת מאבקי המחודש עם ב"ג כבר החלה'.¹⁸⁴

אפילוג: דרכו הפוליטית של לבון אחרי התפטרותו

פנחס לבון התפטר כשהוא מלא מרירות וזעם. אף על פי כן לא ניכר שינוי רב בדרכו הפוליטית ואף לא במעמדו הפוליטי, והדבר התבטא בכמה תחומים. הבולט בהם היה תמיכתו בבן-גוריון ובמדיניותו, שנמשכה גם אחרי ההתפטרות. כך למשל הוא תמך בביקורת החריפה של בן-גוריון כלפי משה שרת וכלפי מדיניותו 'הפייסנית', כפי שביטא אותה בן-גוריון בנאום שנשא במסדר צה"ל ביום העצמאות תשט"ו (1955) באצטדיון רמת גן.¹⁸⁵ הנאום הסתיים במילים: 'עתידנו אינו תלוי במה יאמרו הגויים, אלא במה יעשו היהודים!'.¹⁸⁶ בהופעתו הראשונה הפומבית לאחר ההתפטרות תמך לבון בבן-גוריון חדר משמעית ונאומו דמה בנקודות רבות לנאומו הנזכר של בן-גוריון; הוא הדגיש כי 'כשם שהיה פעם יחסם של הגויים אל היהודי הבודד, כך מסתמן יחס כללי מצד מדינות הגויים אל מדינת היהודים'.¹⁸⁷

גם מעמדו הבכיר של לבון במפלגתו נשמר, ועל כך העיד מיקומו הגבוה ברשימת מפא"י לבחירות לכנסת השלישית.¹⁸⁸ יתרה מזו, חברי ההנהגה במפא"י ניסו לצרפו לממשלה החדשה, אולם הוא סירב בתוקף.¹⁸⁹ העיתונות עסקה בזה בלי הרף.¹⁹⁰

ערות נוספת למעמדו הפוליטי החזק לאחר ההתפטרות היא העיסוק במועמדותו לראשות ההסתדרות. ההערכה היתה כי אחרי הבחירות יצטרף נמיר, מזכיר ההסתדרות, לממשלה ולבון יקבל את תפקידו. הנושא נידון בעיתונות, ונטען בה כי לבון סירב לבקשתם של ראשי מפא"י שיקבל את התפקיד, אך אף על פי כן הם ממשיכים להפציר בו.¹⁹¹ גם שרת

184 שרת, יומן אישי, ג, 21.2.1955, עמ' 747.

185 שרת כיהן אז כראש הממשלה ואילו בן-גוריון – כשר הביטחון. שרת כינה את הנאום 'דמגוגיה' ו'התגרות', וראו: שרת, יומן אישי, ד, 27.4.1955, עמ' 967.

186 'שר הביטחון ד. בן-גוריון במפגן צה"ל', דבר, 28.4.1955.

187 'תומך בקו ב.ג. בהופעתו הראשונה', הצפה, 1.5.1955.

188 הוא הוצב במקום העשירי ברשימה, מיד אחרי השרים.

189 מדובר בממשלה השביעית בראשותו של בן-גוריון, שהורכבה בראשית נובמבר 1955.

190 למשל, 'ב"ג שואף לצרף את לבון לממשלה החדשה אך הוא מסרב' "לקבל תיק ממשלתי", מעריב, 27.9.1955.

191 'תכנית חלוקת התיקים של מפא"י בקואליציה החדשה', הצפה, 3.10.1955.

ציין את הנושא ביומנו.¹⁹² לאחר הבחירות ירדה המועמדות מסדר היום שכן נמיר לא הצטרף לממשלה החדשה.¹⁹³

חלפו חודשים אחדים ומועמדותו של לבון למזכיר ההסתדרות שבה ועלתה, והפעם קרם הדבר עור וגידים. ביוני 1956 אולץ שרת להתפטר מתפקיד שר החוץ; גולדה מאיר מונתה במקומו, נמיר התמנה לתפקיד שר העבודה – ולבון נבחר למזכיר ההסתדרות במקום נמיר. בן-גוריון מילא תפקיד מכריע בתהליך החזרתו של לבון למרכז הכוח. הוא לחץ עליו לקבל את התפקיד, כדברי יוסף אלמוגי: 'בן-גוריון עשה רבות לשיקומו של לבון ובעצם מינה אותו בשנית לתפקיד המזכיר הכללי של ההסתדרות'.¹⁹⁴

מעניין לבחון את המניעים של בן-גוריון לתמוך במועמדותו של לבון. אהרן הראל, שחקר את היחסים בהסתדרות ובתנועת העבודה, טען כי מגוון שיקולים מילאו כאן תפקיד, ובראשם תחושתו של בן-גוריון כי הוא חייב לפצות את לבון. בן-גוריון, שידע היטב כי לבון כיהן כמזכיר ההסתדרות, 'ראה בו את המועמד הטבעי לתפקיד' כיוון שהיה רגיש לנושאים חברתיים ומסוגל להפיח רוח רעננה בהסתדרות אחרי תקופת הדשדוש של מרדכי נמיר. לבון נודע כפולמוסן חד וחריף במאבקים עם תנועת החרות ועם מפ"ם, ש'חלה בה הקצנה מדאיגה'. שיקול נוסף, על פי הראל, ששימש מניע אצל בן-גוריון היה חששו של 'הזקן', אחרי הדחת משה שרת, ממנהיג נוסף בעל שיעור קומה מחוץ לעשייה הפוליטית – חשש שהשניים עלולים לשמש בסיס להתארגנותה של אופוזיציה פנימית במפא"י.¹⁹⁵

לבון לא מיהר לענות להצעה, שכן הוא לא רצה להיות מזכיר לא עצמאי כמו נמיר ונזקק לתמיכתה של צמרת מפא"י. ב-10 ביוני 1956 שלח לבון מכתב לראש הממשלה ובו פירט את תנאיו למינוי: ועדה מרכזת מצומצמת, ארגון מחדש של הנהלת 'חברת העובדים' ועוד. בן-גוריון, שהיה מעוניין מאוד כי לבון יקבל את התפקיד, קיבל את תנאיו¹⁹⁶ והשיב לו מיד: 'רוב הצעותיך, לדעתי, הגיוניות'.¹⁹⁷

למינויו של לבון נודעה משמעות פוליטית רבה. זה היה ניצחונם של השניים, לבון ובן-גוריון: לבון הוחזר מן המדבר הפוליטי אל צמרת ההנהגה; ואילו בן-גוריון השלים בכך תהליך פוליטי, שעיקרו הצבת אנשיו ונאמניו בעמדות מרכזיות בממשלה ובמדינה בכלל. הוא זכה להערצה מכל עבר, הכול הכירו בסמכותו ותמכו בדרכו המדינית. התהליך התחיל ב-1949 בצירוף נאמניו לממשלה הראשונה¹⁹⁸ והסתיים בקיץ 1956, כאשר לוי

192 שרת, יומן אישי, ד, 15.5.1955, עמ' 993.

193 'הממשלה החדשה תתייצב מחר בכנסת', הארץ, 31.10.1955.

194 יוסף אלמוגי, המאבק על בן-גוריון: בעקבות הפרשה, עידנים, תל אביב 1988, עמ' 107.

195 אהרן הראל, בין בניין להרס: ההסתדרות ותנועת העבודה, 1956-1965, עם עובד, תל אביב 2004, עמ' 109.

196 שם, עמ' 110.

197 מבן-גוריון ללבון, 10.6.1956, אב"ג.

198 בעיקר גולדה מאיר ורב יוסף.

אשכול כיהן כשר האוצר, זלמן ארן מונה לשר החינוך והתרבות¹⁹⁹ ופנחס ספיר – לשר המסחר והתעשייה;²⁰⁰ ועתה נוספו עליהם שלושה אישים מרכזיים מן הוותיקים בתפקידי מפתח בשלטון: גולדה מאיר שרת החוץ, מרדכי נמיר שר העבודה ופנחס לבון – המזכיר הכללי של ההסתדרות. מרירותו של לבון בתקופה זו היתה נסתרת.

לתקופת כהונתו של לבון כמזכיר ההסתדרות היו שלושה מאפיינים בולטים: (א) לבון היה מזכיר דומיננטי, שהפך את תפקידו לנקודת כוח שלטוני מרכזי, 'איש חזק ומנהיג כריזמטי ונוקשה. הוא לא כחל באמצעים כדי להבטיח שכל דבר יישק על פיו, ולא נרתע מהרחתם של אנשי צמרת שלא היו מקובלים עליו. נוצרה הרגשה של יראת קודש ופחד מפני ההסתדרות'.²⁰¹ הוא צבר עוד ועוד כוח פוליטי, ואנשי הצמרת חששו מדהירתו, ללא מעצורים כמעט, לפסגה ומכווח הגובר.²⁰²

(ב) בשנת 1958 עלתה על הבימה קבוצת 'הצעירים' בראשותו של משה דיין (לאחר ש'הצעירים' הקודמים הובסו בשנים 1950-1951). לבון נתפס בעיניהם כיריב המסוכן ביותר והוא תקף אותם בלי הרף, וטען כי הם קרייריסטים, חסרי השקפת עולם, ומטרתם היחידה היא להגיע מהר לכס השלטון. בכנס מפלגתי פנימי אמר: 'הדבר היחיד המאחד את "קלוב הצעירים" תחת דגל אחד הוא הרצון לכבוש עמדות ולהיכנס בסערה לשלבים העליונים של הנהגת המדינה. [...] אין [להם] כל יסוד עניני, אין כל שורש מוסרי בחיי המדינה'.²⁰³

(ג) קשריו של לבון עם בן-גוריון היו טובים ואף הדוקים. במערכת הבחירות לכנסת הרביעית, שנערכו בנובמבר 1959, שימש לבון ראש חץ בהתקפות מפלגתו על תנועת החרות, והתקפותיו הסבו קורת רוח מרובה לראש הממשלה. בכנס הסברה ב'היכל התרבות' בתל אביב, טען לבון כי לתנועת החרות יש סממנים של 'מפלגה רודנית'.²⁰⁴ בן-גוריון, שנכח בכנס, 'לא חדל להתפעל מן הנאום המבריק והמצויין של לבון'.²⁰⁵ לבון עצמו שלח לראש הממשלה מברק חם לרגל יום הולדתו ה-73: 'תזכה עוד שנים רבות לנהוג בספינת המדינה והעם במיטב כוחך, לתפארת כולנו'.²⁰⁶

199 ארן התמנה לתפקיד זה עם הרכבת הממשלה השביעית, בנובמבר 1955, במקום בן-ציון דינור שפרש.

200 ספיר צורף לממשלה השביעית. על אף גילו הצעיר (יליד 1906) הוא היה בקשר הדוק עם הוותיקים, ובמיוחד עם אשכול, מאיר וארן.

201 הראל, בין בניין להרס, עמ' 115.

202 שם, עמ' 120.

203 'התקפה מוחצת של פנחס לבון על דיין ו"הצעירים"', חרות, 4.1.1959.

204 "תותחי" מפא"י מפגיזים את "חרות", מעריב, 1.9.1959.

205 יוסף אלמוגי, בעובי הקורה, עידנים, ירושלים 1980, עמ' 175.

206 מברק מלבון לבן-גוריון, 18.10.1959, אב"ג.

סיכום

בן-גוריון הביא למינויו של לבון בדרך המעידה על עצמת כוחו הפוליטי באותם ימים: הוא החליט שלבון יהיה שר הביטחון לא בממשלתו אלא בממשלת שרת; החלטתו היתה למעשה החלטת יחיד – האישורים הרשמיים של המינוי במוסדות מפא"י היו טקסיים ולא יותר. זאת ועוד: איש לא ניסה לעצור את תהליכי המינוי. איש לא פנה באותם ימים לבן-גוריון כדי להזהירו.

מדוע העניק בן-גוריון ללבון את התפקיד השני בחשיבותו במדינה לאחר ראש הממשלה? סיבה מסוימת טמונה בכך שלבון 'חצה את הקווים', עזב את האופוזיציה הפנימית במפא"י, אימץ את עמדותיו של בן-גוריון והיה לדמות מרכזית בקרב הנהגת מפא"י ובקרב ותיקה. לפיכך אפשר לראות בצעד זה מינוי סביר הקשור למעמד הבכיר של לבון במפא"י ולא גחמה של 'האב המייסד'. הדבר אף עשוי להשיב על השאלה מדוע איש לא הזהיר את בן-גוריון ממינויו של לבון לשר ביטחון. החברים בצמרת מפא"י, עמיתיו של לבון, לא חששו ממנו בתחילה בתפקידו כשר הביטחון אלא לימים, כשהוא כיהן בתפקיד זה בממשלת שרת. אז הם טענו כי כבר קודם לכן הם הזהירו את בן-גוריון מפניו; אולם ממאמרי זה עולה המסקנה הנחרצת, שאין הוכחות שהחברים בהנהגת מפא"י הזהירו את בן-גוריון מפני לבון בעת המינוי.

מכתב ההתפטרות שהגיש לבון היה חוליה מרכזית בתהליך התפטרותו. אמנם הוא החליט לכתוב אותו כדי לשפר את מעמדו כשר הביטחון, אולם הנסיבות הסבוכות שהיה שרוי בהן הפכו אותו לחרב פיפיות – והוא נאלץ להתפטר; תחכמו היה, במידה רבה, סוג של 'עושר השמור לבעליו לרעתו'. אי-אפשר להשוות את התפטרותו זו לשתי הדחות קשות שבן-גוריון יזם: הדחת שרת מתפקיד שר החוץ, ביוני 1956, והדחת לבון עצמו מתפקיד מזכ"ל ההסתדרות בפברואר 1961; שכן, בפברואר 1955 אמנם נאלץ לבון להתפטר, אך לא הודח. על אף הנסיבות הקשות של התפטרותו נשאר לבון דמות מרכזית בצמרת מפא"י ובקרב ותיקה. קשריו עם בן-גוריון היו טובים עד אוקטובר 1960. התפטרותו ממשרד הביטחון לא קטעה אפוא את הקריירה הפוליטית שלו – אלא המתקפה שלו על הצבא והממסד הביטחוני, בימי העדות שלו בוועדת החוץ והביטחון ב-1960; בעקבותיה הוא הודח מראשות ההסתדרות בפברואר 1961. פרדוקסלית, התפטרותו של לבון, אחרי שנכשל כישלון חרוץ, לא מנעה ממנו להגיע לתפקיד מרכזי – ואילו הדחתו מתפקיד המזכ"ל הדומיננטי של ההסתדרות, תפקיד שהצליח בו, היא שהוציאה אותו מהזירה הפוליטית. כך הסתיימה הקריירה הפוליטית של פנחס לבון, קריירה מזהירה אך כה בעייתית.